

AID

IRODALMI
MŰVÉSZETI
TÁRSADALMI
FOLYÓIRAT

1957

Január

XXI. évfolyam

I

TARTALOMMUTATÓ

	Oldal
<i>Zákány Antal</i> : Versek — — — — — — — — — — — — — — — —	1
<i>Miroszláv Krlezsa</i> : Ady Endre, a magyar lírikus — — — — — — — — — — — — — — — —	3
<i>Majtényi Mihály</i> : Csoda a búzaföldön (novella) — — — — — — — — — — — — — — — —	20
<i>Foky István</i> : A favágó (vers) —	25
<i>Szirmai Károly</i> : Részvét (novella) —	26
<i>Laták István</i> : Versek —	31
<i>Munk Artur</i> : Ica szerelmei (novella) —	34
<i>Sinkó Ervin</i> : Blitvai szintézis —	46
<i>Debreczeni József</i> : Diárium (széljegyzetek) —	57

ÍRÓK — KÖNYVEK

<i>Bori Imre</i> : Álom a nyárról —	64
<i>Bálint István</i> : Dos Passos: USA trilógia —	65

SZÍNHÁZ

<i>Lévay Endre</i> : Útitársak —	67
<i>Lévay Endre</i> : Ekvinórium —	68

A fedőlapon Ankica Oprečnik, Kislányok c. fametszete.

A HÍD decemberi számában technikai hiba folytán Sinkó Ervin tanulmányso-rozatának egyik részlete után a befejezés jele került. Amikor ezért olvasóink szíves elnézését kérjük, egyúttal felhívjuk figyelmüket a kitűnő író tanulmá-nyának további fejezeteire.

KÖSZÖNÖM . . .

te hontalan,
otthonatlan
és egyedüllévő, vándor,
mindennek birtokosa —
neked köszönöm meg
a levegőt,
szelet, Eget,
Napot, a
csillagokat,
holdat, esőt,
villámot s a
tengert,
melyet még sose láttam . . .
Neked, ki itt vagy,
arccal a szemnek,
Napnak,
botnak s a
szeretetnek mindig
háttal . . .
Im, élünk mi,
mondván: békeességben,
néked,
szent családi-élet,
nevelünk kölyket,
temetünk, házastunk;
torta és párolgó
tormás-disznócsülök
s olcsó,
előkelő-lebúj-zenének,
Naptalan,

holdtalan,
 záportalan
 lélek-rothadással,
 s álmodunk:
 frakkot,
 kazal Napoleon d'ort
 s ringyókat
 mese-autókkal...
 Te hontalan,
 otthontalan,
 mindenek birtokosa:
 köszönöm néked:
 a fehér ágyat,
 a paplant,
 a tűző kályhát,
 a kenyeret,
 bort, s a
 kitakaródzó-szerelmet,
 a nyugalom jó ízét;
 a jó reggelt,
 a jó napot,
 a jó éjszakát —
 mindent, amiről,
 javamra lemondtál;
 légy örökre áldva,
 amiért helyettem
 éhen-dögleni, baromul —
kimulni
 elmentél Afrikába —
Ázsiába...

MERT NEM ISZOL:
 NEM VAGY EMBER...

Gyűlöllek, hal vagy!
 Nem szeretlek,
 nem vagy ember
 mert nem iszol!
 Tejszagú,

gyáva féreg!
Hüllő vagy, átkos,
számító, óvatos,
alakos, sunyi,
hamis józanság-mérleg!
Im, tizenhét éve
hogyan formállak,
gyúrlak, lánglélekkel
hevítlek,
magam képére alakítlak —
az vagy, ami voltál:
vízre járó állat —
lelked nincsen,
agyard mocsár
s két szemed kiszikkadt...
jaj, finom,
finnyás józanság-vitézem!
barátom vagy.
a szívem áhít,
de az eszem szégyell...
Igen, én iszom —
dicsőségemre válják.
Szilaj lelkemben a Lét,
zúgó, áradó
szent, nagy harmóniák!
Életem nagy titka,
c s a p!
a mindenség előttem,
minden szelepe
nyitva —
csak nékem szelel —
nem élek borjaknak való tejen.
Jobb karom kinyújtom
s hajlatban rajta
a balt általvetem.
és... hah,
az apjáról ismerjék meg
a fiát!
... ez érdekel engem...
hogyan tart rólam
a világ...
Igen, és iszom...
A magam képére formállak
téged,

immár tizenhét éve . . .
 Hajh, barátom, nehéz az élet . . .
 az éjjel berúgtam
 mint az állat . . .
 fogadtam pedig,
 a gyerekeim életére . . .
 Mi vagyok én? egy utolsó
 mandarin? egy hitvány . . .?
 Mondd, te mondd meg,
 aki soha nem ittál —
 mi lesz ennek a vége?
 talán még nem . . .
 az éjjel nagyon részeg
 voltam —
 sem álom, sem élet
 nem volt
 fekiüdtem, üresen, holtan . . .
 kilencszer haltam meg
 az éjjel . . .

CSÜNYASÁG, HOL VAGY?

Mindenki angyal,
 akit a mese teremt —
 szerelmi-históriák
 hősnője, regények
 legendák daliája —
 a szobrász Vénuszt
 farag, a költő
 minden bámulat,
 minden ámulat,
 égi-dícséret
 tárgyaként
 örök zsarnokaként
 Beatricének
 légalakját szülte.
 A hunyó-csillag
 rengeteg kormos,
 egyszerű üszkei között

*mindenki:
 Űstökös, esthajnali —
 csillag! . . .*

Csúnjaság, hol vagy?

*Hol vagy te,
 kinek kenyérjő
 komor, de
 szépségépítő lelkével
 gyermekeket
 zsendülő ifjakat
 rettentenek el?
 A szépség-bérese,
 lakája, mindenese,
 mosogató-lánya,
 hamis-esküdtje
 és gonosz-bérgyilkosa —
 csúnjaság, hol vagy?
 Ó, de szépek,
 angyalok vagytok
 regény hősök,
 mondák-dívái
 csillagai a
 filmnek!
 A szépség:
 A legnagyobb zsarnok!
 Hétfő,
 Kedd,
 Szerda
 és más napok,
 egyszerű-lelkei,
 röhögjete ki
 a művészet-hazugjait:
 az Élet-hazugjait.
 Dobáljátok meg
 az igazság-
 sarával a legendákat!
 Lófarkot a
 természet-
 hamiskártyásainak!
 Egy nagyszerűen,
 mesterien
 fölépített rinocerosz*

fölé egy
 Rudolf Valentinóval,
 egy nőstény krokodilus
 vetekszik
 Marilyn Monroeval!
 Gondolkozz el
 rajta Teca,
 fontold meg jól,
 te Jóska...
 Ha nyári délutánban
 teteszik ők a könyvet
 kijönnek a mozikból ők,
 kicsit még elárvultan,
 szédülten a varázslattól:
 szívükbe vissza kíván-
 kozik a táj,
 minden piszkával
 a külváros —
 szájukba az egyszerűség...
 Hazaérvén,
 kiengedik a baromfit
 az udvarba,
 a dísznót a gyöpre
 és elgyönyörködven
 bennük — tetszenek
 önmaguknak.

KÖD...

Az ég megromlott,
 vizenyős tejét kiöntötte —
 hűvös köd árasztott el mindent.
 Rossz, piszkos tejben
 a tér, a házak, az utak,
 az utca-lámpák,
 s a fák görcsös ökle...
 kába álmok vagyok —
 tudatom mint lepke

ősszel, lomhán szállong,
 nem lát búzát,
 orgonát, forgószelet,
 meg kékes szarkalábot...
 Kő és vas vagyok:
 december faragott engem,
 holt-kohón nyújtott
 vacogó, sivár éjjel
 az ősz...
 Nem vagyok langy, .
 élesztő-lehelettel futó
 villamos sem,
 fluorescens-világ sem —
 a két karom vas,
 pengő sínpár
 melyet a Gorkij útig
 árva kéz sem újít...
 Kába álom vagyok...
 Kőd...

MAMBO TALIANO...

Szép hasadnak bársonyát,
 jaj, miért nem érzem?
 távol vagy tőlem,
 nem melegítesz —
 az ütem itt dúl a vérben,
 bitangul öklel;
 már-már elérlek,
 öklelne két szilánk-térded
 s szájamra átkosan
 majdhogy ráforrsz,
 jössz, jössz, halálosan
 döglesztően felém, mint a láva,
 sodor a mambo-hurrikánja,
 két melled villámos éjbe'
 fehérlő vitorlák fehérsége,
 derekad hajlongó árbóc...

„Oh, e szenvedésre nincsen — nincsen jambus”
A. G. Matróš

Ady Endre a párisi, dékadens lírát hozta a magyar irodalmi vidékre s vajjon mi mássá válhatott volna ezzel a mérgező orchideával a szívében, mint szomorú, magányos és saját maga számára is meddő emberré? Hangjának szabadságával, szokatlan, gyakran rendkívül értékes szavaival, rímeinek és asszonánszainak muzsikájával Ady a magyar líra akkori íksvárosi idilljébe nyugtalanságot, civakodást és zavart vitt bele. Nagyváradon az ördög jelentkezett. Bótránykő a debreceni alföldön.

Az akadémiai emelkedettség hazug pátoszában, az akkori magyar metrika és poétika törvényesített sémájának és szórendjének kaptafáján, a beszéd ama nemzetközi preromantikus rekvizitumában, amelyet még Victor Hugo „forradalomelőttinek” és „réginek” nevezett, Ady szólamainak merész ség, beszédjének szédületes és extravagáns vakmerősége mint irodalmi botrány jelentkezett. „Rimbaud szavainak alchémiája” a „verlainizmus hallucinációival” magyarázót szavak mágikus szofizmusa, az a kifinomult muzsika, a szavak lírai zenéjének ujonnan felfedezett hanglétráján — mindez a magyar irodalmi idillben botrányos esemény, betörését jelentette.

A pávaszívnek ez a bizzarr, csiklandós, magátszerető nárciszremegése, szüntelen és beteges pubertásnak a versek és rímek egyhangú nihilizmusában való csukladozása, mindez a megbotránkoztatással és nyugtalansággal teli nyugtatos, francia impresszionizmus teljes győzelmét jelentette egy irodalomban, mely mindaddig (kilencszázhat körül) a kispolgári, vidéki csend idillikus egyhangúságában szunnyadozott.

Istenhátamögötti vidéki városok, holdfényben fürdő poros jegenyefasoraival, mikor fiakerek sietnek az esti vonathoz s szerelmespárok csókolóznak a promenádon, a vasúti töltés mellett békák brekegnek; tavasszal, mikor a barkák nyílnak s a felhőkben növekszik a holdtölte, a rejtett mindennapi eseményeknek ez a hatalmas matériája Adyban, mint első magyar impresszionistában megtalálta a maga „szublimált lelkiismeretét” (Grautoff). Első könyvei a verlainizmus egész rekvizitumát dolgozták fel a tehetség és a szokatlanul nyugtalan pubertás minden jelével. A nőnek, mint természetfölötti angyali timbre-rel rendelkező, liliomfehérkező teremtménynek istenítése, verlaini szökötkutak ezüstös zsongása, a muzsika édessége, tüzes felindulások, morbid, érzéki, bizzarr, libidózus képekben, egyszóval: a szerelmi láz zürzavarát egy croquis gyorsaságával odavetve, inkább a paszellerajz kódében, körvonalakban és színekben, semmint konkrét szavakkal (pas la couleur, rien que la nuance), mindez nyugaton már viseltes lírai divat volt, amelyről a debreceni alföldön úgy írtak, mint irodalomforradalmi eseményről. Ezek a lárvák és hárfák, holdfények és tűzijátékok, ez a szimbólikus szerenáda a berizsporozott arisztokra-

tilkus parókával, mindez esős napok lázas elragadtatásává alakult át, az unalom, gőzgépek, vagonok, zongorák és hotelszobák lírai motívumaival átszőtt szokatlan versekké, mindez Ady lírájában a túlingerült temperamentum elragadtatásával jelentkezett, amely fejét veszti a holt gyermekévek első örömeinek megsiratásában, melyeket siratni talányos, gyerekes és édes dolog. Ez a sírás holt mozgások után, ez a jajveszékélés ismeretlen női kezek érintésének édességéért, ez a jajgatás láthatatlan tegnapi bánatokért, mindez Ady első verseiben egybeolvadt a tavaszi, párisi napok erős emócióival, mikor az első szerelem fájdalmai még szűziek s midőn az ember sebzett percek rohánása közben naívnul kiált. S mindezen a nyugtalanságon szüntelenül átzeng a halál és a haldoklás vezérmotívuma, inkább az idegek remegése, semmint az értelem merészsége, amely az üres és tátongó semmibe néz. Ez a kisgyerek, aki még naív elragadtással énekelt anyja ribizli-ajkairól, bizarr kreol szépségéről és egyéni nyugtalanságainak szakadékaikról, irodalmi karrierjét, mint a Halál Rokona kezdte.

*Én a Halál rokona vagyok
Szeretem a tűnő szerelmet
Szeretem megcsókolni azt,
Aki elmegy.*

*Szeretem a beteg rózsákat,
Hervadva ha vágynak, a nőket,
A sugaras, a bánatos
Ősz-időket.*

*Szeretem a szomorú órák
Kísértetes, intő hívását,
A nagy Halál, a szent Halál
Játszi mását.*

*Szeretem az elutazókat,
Sírókat és fölbredőket,
A dér-esős hideg hajnalon
A mezőket.*

*Én a Halál rokona vagyok
Szeretem a tűnő szerelmet
Szeretem megcsókolni azt,
Aki elmegy.*

A nő utáni hisztérikus sírásban, „ifjú karok kilöttyőjében” itt csíráztak ki a halálról való meddő gondolatoktól elragadtatva, afna érintetlen és tiszta álmok a képzeletbeli Lédáról, aki a halál szimbóluma mellett Ady líráját utolsó napig elkíséri. A fagyos, hófehér, alabástrom vállakról, a női hús kísértetiesen viaszos áttetszőségéről ír verseket. (Ilyen testet az eszméletlenség peremén látni, midőn a naív ifjúság ostoba, bársonyos női testről álmodozik.) Az erotikáról oly szép szavakkal beszélő Ady egyéni szerelmi élményeinek hisztérikus túlbecsülésében szenvedett; mivel édeskésen érzéki, saját szubjektív ideg-depresszióit lírai sorsának vásznára vetíti ki, s közben egyéni szenvedéseit kozmikus eseményekké nagyítja fel, úgyhogy nála a libidoisztikus és a kozmikus gyakran alig elválasztható fogalmak. Adynál a halál női parfümtől illatos s minden csókjában benne van a kialudt halotti gyertyák füstje.

Várni, ha éjfél ut az óra,
Egy közeledő koporsóra.

Nem kérdeni, hogy kit temetnek,
Csengettyüzni a gyászmenetnek.

Ezüst sátrak, fekete leplek
Alatt lóbbolni egy fehér keresztet.

Állni gyászban, súlyos ezüstben,
Fuldokolni a fáklyafüstben.

Zörgő árnyakkal harcra kelni,
Fojtott zsolozsmát énekelni.

Hallgatni orgonák bűgását,
Síri harangok mély zúgását.

Lépni mély, tárt sírokon által
Komor pappal, néma szolgálkkal.

Remegve, bújva, lesve, lopva
Nézni egy idegen halottra.

Fázni holdas, babonás éjen
Tömjén-árban, lihegve mélyen.

Tagadni multat, mellett verve,
Mebabonázva, térdepelve.

Megbánni mindent. Törve, gyónva
Borulni rá egy koporsóra.

Testamentumot, szörnyűt, írni,
És sírni, sírni, sírni, sírni.

A halálmotívumnak ebben a tipikusan adys élményében különösen impresszív az infinitívusznak ez a bús, lamentációs, siratós, cigányosan tolakodó, egyhangú zokogása. Ezek a temetési-szerelmi motívumok Adynál eléggé örömantikusak maradtak, a Rilke-balladák egykori ódivatú, naratív motívumaival.

Elment, nem látom többé már soha,
Tengerpart, alkony, kis hotelszoba
Elment, nem látom többé már soha.

Lent zúg a tenger, a tenger örül
Parfümje szálldos csókosan körül,

Egy Fárosz lángol messze valahol,
Jöjj, édesem, lent a tenger dalol,
Jöjj, édesem, lent a tenger dalol.

Itt pihent, csókkolt, az ölembe hullt,
Dalol a tenger és dalol a mult,
Dalol a tenger és dalol a mult.

A mindennapi események megrajzolásában Ady tárgyilagos, férfias és kemény. Parasztjai, midőn a júniusi napsütésben kijönnek a templomból, himzéseik fehérsárga tarkaságában s méltóságteljes fejük nyugalmával, melyből lassan füstölög el a papi szó, egybekeveredve a rétek illatával: ez a kép kálvinistásan kemény s nem barokkos, mint a mi délstájerországi, ellenreformációs hangulatú katolikus intellektueljeinknél a hasonló motivumú versek: Lyubo Wizniernél, Domjanicsnál, vagy Milkovicznál. Ady szavaiban úgy mozdulnak a verssorok, mint valami zenei görgeteg s azt érezni, mintha művészi kéz húzná végig vonóját a lírai motivumon. Ady holdja úgy utazik az égi magasságokban, mint „fehérremszelt falusi tornyok fölött égi omnibusz” s a zenészek és trubadurok káoszában s az álmok és hazugságok ködös és esős tájain Ady „tintától mocskos ujjakkal” átálmodta az egész életet, a természetfeletti dinamikáról énekelve, a bujaság biboráról és érzéki gyönyöréről, olyan bódító és mérgező nyelven, amelyből, mint alattomos tűzfészekből a szenvedély égő szilánkjai szöknek a magasba, mint a lírai tehetséggel megáldott ihlet szerencsés rakétái.

*Ásít a tükör,
Hogy gyáván belenéznek,
Régi hitvesek búcsúzása,
Késések.
Unott ellenfelek vágyunk mi.*

Vagy:

*Ahogy nőnek az árnyak,
Ahogy fogynak az esték,
Úgy fáj jobban és jobban
Az eljátszott öregség.*

Ez a nyugatosan dekadens játék a szerkezettel, mint valami játékszerrel, még fel nem fedezett szavaknak ez az ittas kitalálása, ez a lázas félrebeszélés a gondolati és érzéki világ határán, a vidéki elmaradottság kellős közepén új szóképek zászlóként való lobogtatása, aztán a rímek többé-kevésbé tökéletes zenéje, a „rímek muzsikája”, mindez nem volt semmi más, mint a francia impresszionizmus természetes behatolása egy elmaradott területre, kétféle három évtizedes késéssel. Mindaz, ami a francia lírában Rimbaud és Verlaine között történt, húsz-harminc évvel később a keleteurópai lírai zónákön verődött vissza, a fajták, nyelvek és különböző nemzetiségek intenzitása szerint differenciálódva, nagyjában azért mégis szomorú hasonlósággal. Ma, amikor már bizonyos folkig visszatekinthetünk a szimbolizmusnak, a pszeudoklasszicizmus és a késői romantika kispolgári szépségeivel folytatott harcára, ma ezekről az eseményekről a tapasztalat keserű mellézköngéjével lehet beszélni: mennyire szürkébb és egyhangúbb mindez a nemzetközi irodalmi-impresszionista történés, mint amilyennek első pillanatra tetszett. Blok Ismeretlen Hölgye, akit a szentpétervári éjszakákon álmodott meg, ugyanúgy a késői verlainizmus magasabb, absztrakt vonalán született, mint Rilkének Lédáról írt strófái, vagy Ady képzeletbeli Mylittája. Blok szkíta háttérének élménye a lengyel Julián Tuwim zsidó elnyomottságához hasonlatos, Ady pedig, midőn a magyar-hun abszurdum fölött kesereg, Matossal és Matos sztarcsevicsi lamenciációival rokon. Mindaz, ami a cseh lírában Bezruc körül történt, Ivo Andrić és Crnyanszki között sok lírában jelentkezik. A Stephan George-Hoffmantstahl német lírai komplexuma megfelel a Baljmont-Hippius orosz komplexumának és Cankartól Zsupancsicson, Murnon és Kettejen át egészen Albrechtig terjedő

szlovén líra egyezik a Matos és epigónjai körüli horvát lírai helyzettel. Mindezek a lírák csupán visszatükröződései egy állapotnak, amely ott rohad az európai erőd falai alatt, az európai civilizáció közvetlen közelében, ugyanakkor azonban számtalan művelődési és történelmi ok kínai falával elválasztva tőle. Ady Endrének, mint lírikusnak különös jelentősége nem abban van, hogy impresszionista módszereinek áttörő erejével lerombolta az akadémikus (magyar pszeudoklasszikus) alexandrinusok korszakát, hanem abban, hogy a magyar sors török-tatár és mongol mélységeiben reszkető nagyvárosi sznobizmus tökéletes feleslegességének őszinte irodalmi kifejezését adta.

Ady lírájában létezik egy szó, inkább hazajáró lélek, semmint fogalom, kísérteties szimbólum: Hunnia. Hunnia nem más, mint Hungária, a dunamenti értelmetlenség szentistváni amalgámja, s amint Radoje Domanovic Sztrádiája Obrenovics Szerbiájának volt a színónímája, úgy Hunnia ez a fekete fátyol, amely Ady líráját takarja be a halotti lepel gyászával. E hun fogalom temetési gyászleplel van letakarva Ady költeményeiben a dunai káosz, ahol hunok és tatárok, mongolok és avarok több mint ezer év óta öldöklik egymást a dunamenti szlávokkal. Ezt a tatár-avarizmust érezni budapesti zakója alatt, a középkori vármegyei maradványokban megsejteni a vad ázsiai törzseknek ama ősmihilizmusát, amely Irtisztól és Volgától a Dunáig és Tiszáig szétárad. Érezni saját dekadens, nagyvárosi, csillogó líráját, amint az ösztön, sors és vér örvényei fölött foszforeszkáló növényt érezni, annyit jelent, mint Ady Hunniáját megérezni. Mindez mai és hun és igaz, mindez a felfoghatatlan, mély, elementáris állapot az, amiből nincs és nem lehet kiút. A középkori cigány és perzsiai kalandorok és utazók leszármazottai, akik ma grófi címet viselnek, lengyel és holland zsidó jövevények, akik két évtized előtt gyalogoltak át a Kárpátokon, ma pedig a magyar irodalmat és sajtót alkotják, a sváb és rajnai telepek középkori tájszólásuk és korlátolt landsknecht világ-szemléletük megrögzöttségében, mint a feudális habsburgi kaszárnnyak altisztjei; mindez olyan kilátástalan, akár a granicsárok, bunyevácok, rácok, horvátok, szerbek, oláhok és cincárok politikai gyűlölete minden ellen, ami magyar. Irástudatlan székelyek és tótok, mint kiegyezéskorabeli zsandárok Erdélyben, mongoloidok, palócok, gepidák és kúnok, mint az ezeréves alkotmányra büszke régi magyar nemesség, nyomorult katolikus és kálvinista jobbágnép, tegnap még a török és anatóliai kurd hódítók rabjai, ma pedig idegen osztrák, spanyol, olasz, germán főurak, bécsi grófok és éhes vidéki magyar nemesség jobbágyai, mindezek egymásba gabalyodva és egymást marva, mint valami mérges kígyófészek, a kérdéseknek és problémáknak ebben a tömegében itt érezni az egyéni, lírai tehetetlenséget, s ez Ady Hunniája. Minden jelenségében magunk alatt érezni a kárpáti vulkánt, tudni azt, hogy a dolgok itt már ezer éve mozdulatlanok s hogy itt már ezer éve mindig egy és ugyanaz a kép ismétlődik: amint a csuvasok germán és szláv nőket raboltak és erőszakoltak, éppúgy a magyarok ma szlovák cselédlányokkal „rontják” vérüket: amint a szász telepek kifosztották az isztermenti római polgárokat, éppúgy kiirtják a mai rezsimek mindezt mai nem magyar, lépésről-lépésre, szuronnyal és paragrafussal. S amint a televényért langobardok és frankok, gótok és gallok ölték egymást mongolokkal és szlávokkal, mindannyian, mindannyi ellen, vakom és szenvedélyesen ezer esztendeig, éppúgy marakodnak ma magyarok a nem magyarokkal, ez a tényállás, s ezen a tényálláson nem lehet segíteni. S a tények ilyen helyzetében nyugatosnak, impresszionistának, dekadensnek, lírikusnak lenni, rimbaudi és verlaini elragadtatásban élni egy magánhangzó színárnyalatának istenítéséért, annyit jelent, mint elentétben állni nemcsak a tényleges helyzettel, hanem saját magunkkal is

Kalandos, romboló, hun, középkori és véres dolog, ennek a magyar sorsnak ez a mongol szfinx-szerű értelmetlensége, amiért a részeg nemesi felkö-

szöntöt: „extra Hungarian non est vita”, kitalálták, ezek a kalandorok és keresztések, gyanús vitézek, ezek a boroskancsók, garázdálkodók, Rákóczi felkelői, kurucok és horvát bánok bérencei, Szigetvártól Csákvárig és Bécsúj helyig. Ez a török és kálvinista sötét, mély, ismeretlen hun világ Ady Endrében egy eléggé zavart, de vadul őszinte bárdra talált. Ez a dekadens idegember nem talált kulcsot, mellyel ezt a történelmi titkot felnyithatná, nem talált módot, hogyan lehetne kijutni ebből a káoszból, de a ködökben megsejtette maga alatt a vulkánokat, a katasztrófát, s a kikerülhetetlen előtti páni félelemben megírta leglátványosabb sejtéseit. S éppen a belső sűrűlódások ama láthatatlan határvonalán, ahol a hún behatol a verlaini és nyugatos világba, ahol a kozmopolitából egy elátkozott helyzet talajához kötött bárd válik, ahol a szavak művészetéből a konkrét beszéd mély értelme jelentkezik, a szimbolista árnyalatok és népi, rétori szavak egymásbafolyó ellentmondó tömegében, aminek mint szónoki frázisnak kell hangzania, ebben válik Ady Endre lírája jelentőssé és az elkésett keleteurópai impresszionista líra sorában egyik legmarkánsabb jelenséggé. A mindennapi valóság, beteges szólamok bűvészmotíványai és a képek elragadtatása között Ady úgy habozott, mint a szeizmográf tűje, szüntelen remegéssel írva és állandó földrengéseket jegyezve.

*Pocsolyás Értől elszakadt legény
Sorradvá, várva itt tovább ne ülj.
Nem kellenek itt úri álmodók,
Menekülj, menekülj.*

*Rossz a világ itt: dacos Hunnia
Álmodva vívja a régi csatát.
Veri a jövőt: balladát akar,
Balladát, balladát.*

*Homlokod sárgult, lázas a szemed,
Sejtő, beteg és finom a dalod.*

Ezt a hún valóságot érezni, mindenekelőtt azt jelentette, a politikai valóságot érezni; s érezni ezt a politikai valóságot a ferencjózsefi uralom utolsó évtizedében azt jelentette, a politikai aktivitás szükségességét érezni. Érezni saját dekadens kispolgári lírája fölöslegességének meddségét, a barbár, hún valósággal szembeni aránytalanságban, azt jelentette: naponta mély egyéni ellentmondásaiban élni és saját fájó ellentmondásait átélni Ady Endrének alkalom volt, hogy saját tépett, szubjektív lírájának inspirációjába és szédületébe ragadtassa el magát. Ez történt Wekerle számtalan kabinetalakításának idején, Kossuth fiának negyvennyolcas panamája, gróf Tisza István tiranizmusának idején, a Pejacevich gróf és Skerlecz báró bánsága közti időben, mikor az elhunyt A. G. Matos Horvátországot alkasztofán látta. A hazaáruló pörök sötét idejében, a kakastollas csendőrök korában — akik a törvényesség törvényellenes őrei voltak — mikor az egész magyar életet béklyóba verte a kiegyezési frázis: „rendet, munkát és törvényt”, Matos akkor énekelte szarkasztikus felköszöntőjét: „Harum-farum-larum, — hedervarum, — reliquiae — reliquiarum”, s Matos sztarcsevicsi kétségbeesése és Ady kossuthi pesszimizmusa között nagyon sok a hasonlóság.

„Magányos férfi idegenben”, aki arról álmodott, hogy „villámokkal sasoskodik”, Matos saját szülővárosának nyomorult mivoltában sokkal reménytelenebbnek érezte magát, mintha éhező szőkevényként a párizsi utca kövén kellett volna élnie. Tisztán látta, amint mindenfelé szétárad a rothadó nyomor.

*Hazug nemesek — császári kerítők
Hízott gonoszok, ördögi kísértők,
Hazug színészek, aranyra várók,
Hazug lelkészek és hazug bárók,
Aranyborjúk s frázisok rabjai,
Sivár pedánsok, sírok szobrai.*

*Hazug ékkövek, hazug újságok,
Olcsó bábúk s vásári bazárok,
Görnyedő rabok, piszkos szofisták,
Értéktelen és édes egoisták,
Latrok fiai, nemzetárulók,
Eszmekalmárok s népiüket zsarolók.*

*Doktori oklevél aljasok zsebében,
Képmutató vallás vén ruék szívében,
Progresszív szifilisz és kultúrmomor,
Haladó nemzet és üres gyomor,
Sekélyes próféták zsiros haszonnal,
Rothadt oszlopon támadt új mocsokkal —*

A. G. Matos, Mora.

Ilyen helyzetben érezve magát, mint „skrofulus. seb, bordély, kórház és bolondokháza”, Bécs szofizmusa és Buda bujasága között széttépve, látva, hogy gyönyörűséges talmi-arisztokratáink miként árulják Horvátországot, Matos elveszett a garabonciás diákromantikában, elvont költői lázadásról énekelve, amint Ady Endre is lázadó rímeket intonált hun marseillaisében:

*Ezer zsibbadt vágyból mért nem lesz
Végül egy erős akarat?
Hiszen magyar, oláh, szláv bánat
Mindigre egy bánat marad.*

*Hiszen gyalázatunk, kesérvünk
Már ezer év óta rokon.
Mért nem találkozunk süvöltve
Az eszme-barrikádokon?*

Ady Endrének ez a lírai politikája a vidéki lázadó kismemes temperamentos politikája, aki a megyegyűléseken ittasan vivátot ordít s pléhkardjával az elnöki asztal zöld posztóját veri: az ilyen zúgban felejtett és írástudatlan nemesek voltak a mohácsi vész előtti és utáni rebellisek, a verbőczy-iskola éhező jogászai, miközben Gubec Matiját, vagy Dózsa Györgyöt várták megváltóként. Ez a kétségbeesés lírája, nemesi részegségben, cigányzene-kísérettel. A kádenciás magyar kantiléna elragadtatása, amely úgy omlik a hún valóság mélységébe, mint vízese a szakadékba. Ez a magyar messzianizmus előtti ázsiai eszeveszett nagyravágyás, amely fajilag kiválasztottnak tekinti magát, de pusztulásra ítéltetett, mindenféle negyvennyolcas tűzijáték nélkül.

*Sósabbak itt a könnyek
S a fájdalmak is mások!
Ezerszer messiások
A magyar messiások.*

Az anakreonista negyvennyolcas-romantikus, a népdalok trubadurja, Petőfi, megteremtette a magyar táj képét a lírában: a végeláthatatlan síkság depresszióját, melyen az ember a hótól csikorgó csendes téli éjszakában elveszítettnek érzi magát: valaki lámpával mozog a távolban vagy a messzeségben elhaló harangszó száll, mely a pusztába vész, miközben a vándor madárként kereng egy öreg, roskadozó, elhagyott kocsmá körül. S Ady a magyar alföld egyhangú, monoton bánatától sötét, nihilista jóslatokba merült. Tatártól-töröktől fölégetett kicsiny házak, négyévszázados huzakodás a feketesárga bécsi bérecekkel, a kárpáti kráter átkozottsága a faj és vér lázalmában, ez az akaratnélküli sváb-szláv, mongol-oláh sokaság; minden magasabb humánus cél, ideál nélkül, egyetlenegy álommal a szívében, hogy „Zsíros Semmi” legyen, ezek a sánta lovak és sáros vizek; mindez Adyban sűrűsödött össze ölmos rímekbe. A véres kérdések eme tömegén át a költő melankólikusan bámul a Duna látszólag mozdulatlan tükrébe s tömegének súlyos vízszintjére meredve, mely kísértetiesen tovamozdul, elsuhan (a régi Iszter víztükrén pedig eltűnnek mind e hun, avar és magyar tömegalgámok) Ady hallja, hogyan folyik a Duna s vidáman elmos minden hazugságot s mint valami szfinx, ironikusan csobog ez a sápadt, szörnyű víz már ezer év óta némán és szünet nélkül hordoz magával minden titkot.

*Mindig ilyen bal volt itt a világ?
Eredendő bűn, lanyha vétek.*

*A Duna-parton sohse éltek,
Boldog, erős, kacagó népek?*

*S halk mormolással kezdte a mesét
A vén Duna. Igaz az átok,
Mit már sokan sejtünk, ó, mind igaz:
Mióta ő zúgva kivágott,
Boldog népet itt sose látott.*

*A Duna-táj bús villámhárító,
Fél-emberek, fél-nemzetecskék
Számára készült szégyenkaloda,
Ahol a szárnyakat lenyesték
S ahol halottasak az esték.*

Minden dunai titok közül a magyar maradt Ady számára a legmérgezőbb. Sehoh a világon az élet nem „gúnyolta ki önmagát”, annyi szarkazmus-

Három ingeniózus lírikus, három ember, három faj: az osztrák (katolikus) Rilke a zsidó Kraus és a kálvinista magyar Ady a középeurópai tények ugyanazon állapotát differenciálják, három különböző módon. Rilke édesen szétolvad a szláv kvantitás gondolatától; verlaini nosztalgia jelentkezik benne a szláv nemzetségek után és Rilkenél minden félhalk moll, Moszkvára írja: „Es war die Stadt meiner ältesten und tiefsten Erinnerungen, es war ein vortwährendes Wiedersehen und Winken: es war Heimat.” Vagy a cseh cinikaj motívumról:

Mich rührt so sehr
böhmischen Volkes Weise
schlechtest sie ins Herz sich leise
macht sie es schwehr.

Míg Rilke megmarad nőies artizmusának elszigetelődésében, Karl Kraus ugyanezre az érintésre az éleselméjű inkvizitor ellenállását fejleszti ki, amely ítéletét keményen és kegyetlenül mondja ki. Krausnál minden vád tele van mély belső lázadással, Adynál azonban segítség nélküli kétségbeesés: impotencia és hiszterikus sírás.

sal, mint ahogy naponta kigúnyolja magát ebben a „zsidó-magyar, szlovák-sváb” amalgámban. Ez a „zsidó-magyar, szlovák-sváb kigúnyolása az életnek” ez a rögeszme, hogy ebben a kárpáti kráterben egyáltalában nem lehet élni, csupán meghalni, valósággal mániákusan megszállta Ady Endrét, az őrült láz-álmog, amelyben csak útvesztőt és, pusztulást látott.

Ebben a magyar hangyabolyban minden harc meddő s legjobb volna megérni egy új Mohácsot és azzal együtt a végleges pusztulást.

*Ha van Isten, ne könnyörüljön rajta:
Veréshez szokott fajtá,
Cigány-népek langy szívű sihederje,
Verje csak, verje, verje.*

*Ha van Isten, meg ne sajnáljon engem:
Én magyarnak születtem.
Szent galambja nehogy zöld ágat hozzon,
Üssön, csak ostorozzon.*

*Ha van Isten, földtől a fényes égig
Rángasson minket végig.
Ne legyen egy félpercnyi békességünk,
Mert akkor végünk, végünk.*

(Nekünk Mohács kell! 1909)

Ilyen dalokat énekelni emberek között, „akik nem emberek”, egy nemzetnek, amely mégcsak „félnemzet” sem, s ezenkívül pusztul, egy civilizációban, amely nincsen, sáros vizek közt, melyek átkozottak, ezt a budapesti magyar világot látni, amint „ünnepi gálaruhában” a krigli sör mellett ül: megszállottnak lenni azzal a rögeszmével, hogy ez az élet nem más, mint „az élet kigúnyolása”; ezek Ady látomásos lírájának témái, melyek napról-napra mindinkább összesűrűsödnek és mind borúsabbakká válnak. Verlaine dekadens, bizarr tűzijátékával ott ülni valamelyik pesti vendéglőben s nemzeti polgártársait szemlélni, „vasárnapi ruháikban ott üldögélnek és garast vetnek a zenekarnak, gyerekeik anyjuk szeretőjének visszfényét hordják szemükben s örömrük ára egy személyt sem ér”, ezek a jelentéktelen és apró örömpök; ezek a parányi érzelmek, szakadt díványok és piszkos kocsmák, ez volt a mindennapi élet sara s ebben a sáros kátyúban rekedt meg neuraszténikusan Ady Endre is. Ennek a helyzetnek „clairvoyant” diagnózisában Karl Kraus és Ady meglehetősen hasonlóak. Amíg azonban Karl Kraus valósággal a természetek romboló képességével atomizálta a bécsi központot és szinte tudományos negációjának vonalán szétrombolta és porrázúzta ezt az egész hírlapi és irodalmi építkezést, addig a Krausnál sokkal szenzuálisabb Ady Endre erősebb temperamentummal s kevesebb okossággal, aki egészen feminin Kraus racionalizmusához képest, a másik szélsőségbe esett; a nacionalista romantikába. Amint Matos kvaternikovista lett, Ady kossuthi-nyegvennyolcassá vált: számára Ausztria minden rossznak szülőanyja.

Ady a kilencvenes évek fekete-sárga és piros-féherzöld prosperitásának látzólagos növekedése idején nevelkedve szüntelenül kossuthosan, negyvennyolcásan, márciusian és petőfieskedően érzett és ilyen is maradt mindvégig. A „tavasz” szó különös melankoliáját mindig hozzákapcsolta Petőfi 1848 március 15-i forradalmi csatadalához és szíve, melyről azt írta, hogy Gusztáv Adolf rajongását hordozza, utolsó napjáig, engesztelhetetlenül Bécs-ellenes és következetesen protestáns maradt. A Tisza-korszak „embere az embertelenségben”, a kiegyezési éra hazugságában magyar a magyar száműzetésben, ember, aki-nek szívét összetörték az osztrák puskatusok, Ady Endre magában, dacosan

szemlélve a habsburgi csapatokat, negyvennyolcas Kossuth-hívó volt. Mikor az utcán magyar katonák, bakák vonulnak, dobolnak s a császári és királyi katonák énekelnek, Adyban így visszhangzik daluk:

*Hogy zúg, zuhog, árad a nóta
Valamennyi vén fiú torkán
S hogy ölte órákig az orkán
Künn őket a próba-mezőkön.*

*Igy járnak a végezés ormán
Ezer és ezer évek óta,
Mindig a Haldálba loholtak
S el nem hagyta őket a nóta.*

Miért? Kiért?...

Az osztrák kaszárnyának ezt a császárelenes gyűlöletét Ady lírájában elborítja Petőfi árnyéka. Petőfi, ez a huszonhatesztendős fiú, aki hat vaskos könyvével a kozáklovak patái alatt elesett, Kossuth Gironde-jának ez az egyedüli jakobinusa, szintén átkozta a fekete-sárga zászlót és a Habsburg házat, meg a bécsi hazugságot kilencediziglen; Petőfi verseinek sansculotte ereje túl nagy volt ahhoz, semhogy utolsó fényes fellobbanás nélkül kialudjék. Mint Lunta, mely lassan füstölög, hogy aztán robbanásban törjön ki, éppígy az a petőfista, negyvennyolcas üstökösszerű elragadtatás, — több mint ötven évi lappangás után, — utójára Ady költeményeiben lángolt fel. De Petőfi negyvennyolca nem csupán fénylő és hősi „In tyrannos” motívum, midőn eszményi lovasságok rohamoznak, hanem ugyanakkor végromlás és összeomlás, amint azt az öreg klasszikus Vörösmarty cigánydalában megénekelte, oly gyászos motívumokkal, mint valami Liszt rapszódia:

*Ki dörömböl az ég boltozatján,
Mizokog, mint malom a pokolban?
Hulló angyal, tört szív, örült lélek,
Vert hadak, vagy vakmerő remények?
Húzd, ki tudja meddig húzhatod,
Mikor lesz a nyűtt vonóból bot;
Szív és pohár tele búval borral,
Húzd rá cigány, ne gondoldj a gonddal!*

A magyar akadémikus hexametek mestere ebben a cigánydalban egész hősi poézisének teljesen reménytelen negációját adta, Ady negyvennyolcas rajongása pedig Petőfi elragadtatása és Vörösmarty depressziója között széles kilengésekben remeg. Örökké Bécs elleni lázadásban, örökké a kozákok patáitól való félelemben, nehogy a letiport magyar sereg ugyanolyan sáros éjszakákon vonuljon keresztül, mint negyvenkilencben, Ady arra törekedett, hogy ezeket a kétségbeesett belső sejtéseit a magyar szuverénitás iránti pozitív, hazafias és kitartó elragadtatással töltsse ki, ami után Moháctól Rákóczi katasztrófájáig hiába törekedtek a magyarok.

Ady, származása szerint maga is erdélyi nemes, ikálinista lelkipásztor leszármazottja, aki magát bibliai balsorsok prófétájának tekintette, Zrinyi Ilona legidősebb fiának tragikus sorsában a magyar szuverénításra törekvő minden reménytelen politikai erőfeszítés szimbólumát látta. A népi dalok egyszerű és nyers nyelven írt kesergőiben a letiport és megtizedelt Rákóczi-felkelőkről énekelt; a tábornüzek fényénél ezek az árnyak paraszti nyerseséggel és szűk-

szavúan beszélgetnek a magyar sors ostoba kiútnélküliségéről. Ezek az éjszakai dalok, ezek a prófétai borongással teli nocturneök, sóhajok és egyszerű népi rímek fojtott asszonánssal mind telve vannak a kiikerülhetetlen előtti félelemmel, sejtéssel és sötétséggel. A pesti parlament az ezeréves alkotmánytól, a választási reformtól, az ezeréves hagyományoktól hangos, a császári és királyi grófok pedig felszerelik a kaszárnyákat, császári nagygyakorlatokat végeztetnek, vámháborúkat készítenek elő, a sajtó ittas derülátásban ír, Ady kuruca eközben a tábortűznél ül és bajtársával beszélget:

*Nekem pajtás úgy is mindegy,
Farkas esz meg, ördög esz meg,
De megesznek bennünket.*

*Medve esz meg, az is mindegy,
Az a szomorú és régi:
Véletlen, ki esz minket.*

Utolsó kurucának szimbólumába beleélve magát, alki farkasként éheznek az erdőn s tudja, hogy neki, kálvinistának, „nincs már istene a császári Bécsben, se Krisztus Pozsonyban, se Szentlélek Tordán”, beleélve magát a letiport lázadó sorsába, aki mint a császár katonája Moldovától Majlandig bolyongott, rokkant paripán, ostobán vérezve, keserűn, értelmetlenül, magyarul s most sorsát várja, hogy valahol egy árokban megdögöljön, mint egy kutya, — Ady Endre kilencszáztizennégyben az egész magyar közélettől csillagászati távolságban találta magát. A császári és királyi háború jelszavainak nem hitt, sem mint Petőfi negyvennyolcása, sem mint dekadens, akit kétségbeejtett a hun sár aránytalansága, amelyben született.

Ady már rég úgy tekintette Hungáriát, mint „ódon, átkozott és félelmes házat, kísértetieset s bánatosan romantikusot” és félt kivilágított ablakaitól, mert tudta — ha Hunniában kivilágítják az ablakokat — akkor e „kivilágítás miatt milliókban kihúny az öröm”. A háború előtti utolsó években Ady egész lírája nem volt más, mint „remegő várakozás”, mikor hagyják el ezt az ódon házat a boszorkányok? S midőn tizennégyben legvéresebb ongiájuk táncára perdültek, ez a különös nyár-éjszaka megnyitotta Adyban a borzalom amaz apokaliptikus, utolsó élményét. Mindettől a bécsi, császári és királyi dologtól protestáns, lázadó távolságban maradt s ezekben a véres időkben, amidőn „csörtettek bátran a senkik és meglapult az igaz ember”, — írni kezdte krónikás énekét a halottakról:

*Iszonyú dolgok mostan történülnek,
Népek népekkel egymás ellen gyűlnek,
Bűnösök és jók egyként keserülnek
S ember hitei kivált meggyengülnek.*

Krónikás ének 1913-ból.

Ez volt a magyar fegyverek megszámlálhatatlan győzelmének ideje, midőn a negyvennyolcás fáklyák kihúnytak s mikor megmutatkozott, hogy „a magyar elaludt a magyarban”. A szenvedésben, merész elgondolásainak örvényeiben, intellektuális ellenállásának határozottságában s ebből a bolond és nehéz háborús helyzetből szüntelenül és neuraszténikusan a haladásban kiutat kereső nagyvárosi nyomor groteszk hitványsága között és gróf Tisza István úr régi és unalmas hadidalai között Ady felnégyelve maradt a lírájával. A tábortűzek már nemcsak Ady látomásos verseiben lobogtak. Jelképes kurucrai ott folytatták éjszakai beszélgetéseiket a Kárpátokban, igazi tábortűzek fényében. Ady Endre szimbólumai a történelmi valóságot kapták háttérnek.

— *Komám, eltévedtünk,
Nagy ez a sötétség,
Fölgyújtottuk a világot
S nem látunk egy lépést.*

*Ordasokkal élünk
Nádban, gázban, sárban,
Mi a célunk, mi a célunk
E nagy bujdosásban?*

*Hadd el, komám, hadd el,
Hadd el, komám, mindegy,
A Mennybéli régen-régen
Erre küldött minket.*

Ady verseinek szavait az események vitték. Elvont kuruc dalai igazabban szólaltak meg, mint a hivatalos sajtó, időszerűbbek voltak a hadijelentéseknél és ma elmúlhatatlanabbak a szentistváni seregek minden babérral koszorúzott győzelménél.

*„Merre Balázs testvér, de merre, de merre?”
„Azt mondom én, testvér, jobb lesz, ha semerre.
Sorsunknak sorsával már régen számoltak,
Már nem a mi dolgunk, hogy mi lesz a holnap.”*

*„Hát várjuk pipogyán legcsúfosabb végünk?”
„Öreg Balog testvér, ez nem a vi vétünk.
Itt régik a bűnök, régik az átkok
S itt újak a bűnök s újak az átkok”.*

A korszerűen mechanizált nagyvárosi valóság gépei között, a nagyváros áramában, aszfaltján és párájában élni s látni az eszeveszett bandát, amely pávaként ott ül a hún vármegyeházák tetején, a nyomorúlt zsellérországot látni, amint alázatosan hallgatja a grófok alkóvjaiból fölhangzó csengetyű szavát; a pandúrokat, katonákat és győztes bécsi generálisokat látni, amint Hunniát, mint valami hullát szétboncolják, négy esztendeig verseket írni a véres császárménover idején, tehetetlenül, ez Ady háborús lírájának tematikája. Mindazt, ami a négy év alatt felhalmozódott, mindezt a sok úri hazugságot látni, mialatt a paprikajancsik minden bécsi telefonleadásra lesnek, azt idézte elő, hogy Adyt marta a szégyenérzet „a magyar szégyen piszkos szökőkútjai miatt” Mind tudatosabban érzekedett le Hunniáról való felismerésének egyre mélyebb és kétségbeejtőbb örvényében. Úgy énekelt Hunniáról, mint olyan valamiről, ami messzi mögötte marad, Hunniáról, melyre absztrakct intellektuális emigrációjának hihetetlen messzeségéből tekint. Világossá vált benne, hogy ez az ő hún népe „a csúszómászók és lakájok nemzete, amely nem tud élni urai botja nélkül” „Szabadságra érdemtelen, ha bosszút áll, gyáva. Lankadt s ha egyet ad, rossz, kegyetlen”... Elmenni innen és vissza se nézni többé. Nagy harag helyett Adyban lassacskán rombolt a fáradt rezignáció. „Annak felismerésében, hogy tollával nem tudja megállítani az elkerülhetetlen tragédia magyar törvényét, utolsó utálkozásaiiba hullott. Így is ment el végül, vissza se nézett többé. Meghalt, néhány hónappal a háború befejezése után.

Novella

A kopott ember bekattintotta bicskáját; szalonnázott éppen az árokparton és elég komor látványt nyújtott. Elnyűtt, de komor látványt: feketében volt tudniillik.

Azaz nem is fekete volt a rajtavaló ruha, inkább zöldszínű, zöldesszerű, különösen ha napsugár érte. Mintha az is tréfálkozna vele, a napsugár: nézd, itt a mezők sokszínű pompáját... csak te vagy fekete, mint a varjak odafent a magasban. Hát ne kóborogj így feketén, ha én sütök rád, zöldszínű leszél, mint annak a festett ancugnak alapszíne volt egykor, amelyen a fekete csak vékony máz. Lám a nap nem szereti a feketét, az az ő nagy ellensége, a sötétség. Amíg ő uralkodik a varjú is acélkéj inkább s még az áldott, zsíros fekete föld is jobbadán lilás színt ad; nem szereti a nap a feketét és irtja is egész napnyugtáig, ahol csak éri. Az égre is olyan színeket fest, hogy eláll tőle a lélekzet alkonyatkor. Mintha ünnepi sütésfőzésre készülnének a firmamentumon és begyújtották volna már a kementét... az ott, nézd, olyan mint a tűzparázs, a napkorong és a felhők körülötte.

Sütötte a nap azt az embert ott az árokparton, most már kissé rézsút; sütötte volna a fejét is, de azt keménykalap védte hűségesen. Horpadt keménykalap. Az ember most bekattintotta bicskáját és körülnézett. Eléggé egyedül volt, mindössze egy ürge emelte rá tekintetét; néhány lepke szálldogált szabadon a mezei virágok porzóira, verebek csiripeltek körülötte és varjú károgtott a magasban. Az úton, messze, mintha porfelhő szálldogálna — az biztos valami szekér.

— Na hókák, most eleget pihentünk — így szólt a lábaihoz és felemelkedett. Az ember, ha nincs kihez szólni, valakihez mégis beszél, mert beszélni kell. Legutóbb egy gyerekkel váltott szót a tanyai kútnál, az ijedten kapta le a sapkáját. Annak fogalma sem

volt persze arról, hogy a keménykalapot nem így behorpasztva hordják és megsüvegelte, amit örömmel nyugtázott és a tanyai jónevelés javára írt a címzett. Azóta ő már meg is uzsonnázott az árokszélen s most indult a két hókával tovább.

Olyan volt a keménykalapos itt a nagy pusztaságban, mintha valami sírkertből bujt volna elő, ahol negyven esztendő előtt helyezték örök nyugalomra piaci szenzálként, vagy tiszteletesként egyenesen. Holott sem ez, se maz nem volt, sem sírból költ ügynök, sem papi személy — amit az árokparton elvégzett frugiális uzsonnája is jelzett — nem, csavargó volt. Egész figuráját annak köszönhetette, hogy egy jószívű özvegyasszony így ruházta fel egy esztendőnek előtte s ő vállalta ezt a kemény sorsot. Mert így legalább ruhája volt s nem azok a szörnű rongyok, amelyek akkor testét takarták. Kemény sorsa lett aztán a kisvárosi koplalókon — a kegyes özvegy jóvoltából — mert ez az öltözék állandóan nyugalomra s egy öregedő ember magatartására kötelezte. Hiába horpasztották be kalapját már első héten a tréfás kartársak -- pálinkázás közben — hiába csúfolták, ő úgy írta be lényét a köztudatba az országutakon, hogy kissé meghökkenette az arrajárókat. Ha kalapját néha odatartotta az alamizsna elébe, az emberek arcán mintha megdöbbenett sajnálkozás suhanna át — mert arra is szükség volt néha a koldulásra — ha megalkalmi munka adódott, szénhordás vagy ilyesmi, a művelet mindig valami komor grimaszba fordult. Mert ilyen ruhától és keménykalaptól az elképzelés egészen mást várt, ehhez más emlékek fűződtek, netán egy íróasztal mögött ülő hivatalnok átható és vizsga érdeklődése, de semmiesetre sem az, hogy egy kosár szén vándoroljon vállán a pince felé. Valami nagyapai és nyugdíjas lényeg áradt ki belőle ekkortól, ahogy ott állt a többi között a koplalón s a többiek — ha félre is lökték olykor-olykor — kicsit tisztelték mégis, önkéntelenül.

Eleinte csodálkozott. Csodálkozott önmagán s a világ megváltozott magatartásán. Régi vándora volt az országutaknak, régi ácsorgója a városvégeknek; olyan volt ő is azelőtt mint a többi: rongyos és nagyétvágyú, szaporabeszédű. Aztán jött ez az ajándék, a váratlan szerencse, amely kénytelen kellelten a lelkét is kicserélte „Na maga biztosan írástudó” — tolták orra alá a cédulát s ő kénytelen volt most többet érdeklődni a betűk iránt, böngészni a falragaszokon a hirdetményeket, hogy folyékonyabban olvasson. Szavait jobban megválogatni, mert onnan a fekete keménykalap alól nem jöhetett ugyanaz a mosdatlanszájú szó, amely hajdan a rongyosságával együtt járt.

Sokszor mondják a költők és egyéb virágosbeszédű emberek, hogy az élet végtelen országút, amelyen szüntelenül vándorolni kell. Hott az élet legtöbbször egy esztergapad, vagy egy munkásszék vagy egy kis darab föld azt kell taposni, megülni, megdolgozni s az országúti vándorlás legfeljebb vasárnapi kirándulás. Az ő esetében azonban — csavargónk esetében — szótlanul kitérült a messzeség, néki ez volt a főfoglalkozása, a többit csak mellékesen űzte. Beszorult egy zabszem a fenekébe és az hajtotta, mióta csak eszét tudja. Hű, micsoda száguldás volt az hajdanában! Mint a szalmakazalba rejtett tű, úgy tűnt el a világ elől, a rongyosság álarca fakó senkivé tette s mint mesebeli óriás lépte át a földet, folyókat, hegyeket — határokon és népeken át. Az ő füle annyi nyelvre hajlott, hogy utóbb már maga sem tudta, melyik az övé.

S nem volt valahol egy fészek, amelyik megragadja, nem volt valahol egy tűzhely, amelyik kinyult utána? Uglátszik nem. A sors-hivatalban — ha van ilyen, abban biztosan komorarcú hatósági közegek bélyegzik az iratokat — az ő kartonjára hegyet és völgyet rajzoltak, meg árokpartot és közelebbi címnek azt hogy: ibi-ubi.

Fetrengett ő a szerelem ágyában is, de reggelre kitörölve az álom csipáit a szeméből egyetlen sajnálkozó pillantással tette be maga után az ajtót. Ez is megvolt! Néha egy munkahely majdnem besorozta valami bérlistára — de éppen szombaton tört ki az a verekedés, éppen szombaton s hétfőn a listára már keresztet rajzolt egy szorgos kéz.

Aztán elfáradtak a léptei és a sorshivatalban most már egy szűkebb kört húzott a körző személyi lapjára. Most már csak ebben a körben vándorolhatott, elmaradtak a hegyek és a völgyek s csak egy nagy síkság maradt, mellette az örökké otthúzódó árokparttal meg eperfákkal. Néha sinek mentén bandukolt, ha nagy volt a sár s bár „a pályára lépni szigorúan tilos” — ő ezt sohasem olvasta el, mert menni kell annak, akit így eljegyzett a messzeség. Menni, most már abban a szűk körben, amelyben falu és város egyre sűrűbben visszajárnak — ugyanaz a falu és ugyanaz a város — később a rongyosság névtelensége után komor fekete ruhában, a jobb napokat látott ember álöltözetében. Olvasgatva írást is olykor-olykor, ingyen mért kenetes szavakat a parókiák udvarán, mondjuk egy vacsoráért.

Még nem fogytak el minden utak, barátom! Még vannak, tartanak, még nem tudja senki, mi jöhet: a kutyák harapósak, a tél hideg még az istállókban is s a hatóságilag kimutatott haszontalan ember olyan felesleges. Nem vagy benne a munkaerő általános nyilvántartásában — te csak néha emelgeted a szemet kosárban és döngeted alkalmilag a fát az erdőn. S ami még szomorúbb: odatartod azt a fe-

kete keménykalapot valaki elé. Persze, hogy te vagy az oka, te bolond, te haszontalan, csakis te vagy az oka, akit megmárt valami csecsemőkorodban és viszed azt a bolond sebet, hogy minél több hegynek és völgynek megmutassad; utóbb már csak az árok szélének a síkságon, a falvak istállóiban és mindenütt. Öreg ordas, gyehennára való!

Ő azonban nem tudott a feje fölött és a lába sarkában ólálkodó dolgokról: bekattintotta bicskáját és megindult a falu felé. Komoran és feketén. Mert hogy, hogy nem, egy idő óta gyűlölte ezt az egész hamis énjét. Megunta a csúfalkodást a koplalókon, hogy lassan kellett ejtenie a szót, hogy kalapjába fejcsóválva ejtik a garast a kegyes adakozók. Még kopott is a ruha rajta és egyre kevesebb az olyan gyerekek, mint az ott a csordakútnál, aki lekapja a fejedőt és úgy üdvözli. A szeneskosár is jobban illene a kézhez, ha rongyos lenne, mint ebben a fekete kopott parádében. A falvakban meg — ha hordásra elszegődik — úgy neveti az egész határ, még a cinkék is meg a mezei egerek is, mintha vidulnának rajta.

Taposta az utat a porban, amely rászállt ruhájára és szürkévé tette — nem túri a természet a feketét, hiába! Oldalt, már egészen a szemhatár szélén, a nap kezdett a földdel szerelmeskedni... és akkor megállt az ember, mint akinek földbe gyökerezik a lába.

Mert a vetések között mintha integetne valaki feléje. Az alkonyi szélben éppen úgy tett kezével az idegen: gyere, gyere kartárs! Gyere pajtás.

Csak hát annak lapos tányérsapka volt a fején. És a kabátja nézd, — kockás és kiáltó, fiatalos. Hű ennek lehet csak nagy lépte, ha ez nekivágna a pusztáknak és azon túl a hegyeknek!

De nem tud szegény. Nem tud, mert madárijesztő. Kikötötték oda a táblák szélére, a vetés közepébe, földbeszúrták a lábát. És nem hogy integetne, — dehogy integet szegény! — csak a szél mozgatja léckarjait.

Közelmint hozzá. Átgázolt a búzán, utat taposott magának feléje, — mert utat sem hagytak szegénynek, — és szemügyre vette közelebről.

Aztán elnevette magát.

Körülnézett és hangosan kacagott: a térdét ütögette. Olyasmit mondott, hogy „alászolgája kolléga úr”. Megemelte a kalapját, köszönt neki és így bámultak egymásra.

Körülnézett mégegyszer — mármint a csavargó — körülnézett a messze szemhatáron, belenézett a búcsúzó napsugarba — most már

nem fájt a szúrása, úgy, mint délben — és halkán dűdolni kezdett. Olyasmint dűdolt, hogy „Ki ruházza a mezők liliomát” -- mert a kegyes írásokban ezt sokszor olvasta . . . aztán egy villámgyors mozdulattal ledobta fekete kabátját. Meg a nadrágját. (A kalapját már előzőleg ünnepélyesen a földre helyezte). Ott állt piszkos alsójában, szőrös lába olyan volt, mintha egy óriáskígyó hirtelen megszakállasodik. S szedegetni kezdte magára a madárijesztő ruhadarabjait. Előbb a rongyos nadrágját. Aztán a kockás kabátot. Nagy férecek tartották csak össze, a válla is szűk volt . . . de illegett, billegegt még-is benne.

Nagyszerű!

S hóna alá fogva saját fekete ruháját, megindult. — A kalap az ottmaradt a földön.

Am alig tett néhány lépést, egyszerre megállította valami. „Nézz vissza, nézz vissza” — ezt súgta a saját szája, a saját füle meg hallotta a súgást és a csavargó visszanezett. Ott állt a madárijesztő, a kolléga és bámult utána szomorúan. Csak két léckarja maradt és léctörzse: meztelen volt.

Ruha kellett neki, ezt ő is belátta. Visszament hát lassan, ráhúzta a fekete nadrágot, a fekete kabátot és fejére tette — a madárijesztő fejére — a keménykalapot.

Csak amikor befejezte a műveletet, akkor lett könnyű a szíve. Akkor kezdett fütyülni és a micisapkát — zsiros volt' és rongyos, de hetyke és legényes — oldalt csapta.

Legalább húsz évet fiatalodott.

A fekete ruha hálásan nézett utána. Ha most meg tudna mozdulni léckarja, még köszönné is neki egész biztosan, utoljára.

A közeli tanya gazdája másnap fejcsóválva nézte a madárijesztő csodálatos átváltozását. A gyerekei hozták meg neki a hírt, maga is kiballagott a vetésre, hogy meggyőződjön az igazságról. Tisztelettel nézte a fekete kalapot, fogdosta a kabát kopott, de még mindig tisztes szövetét.

Nem értette senki az egészet. Csak a varjak, amelyek ott károgtak magasan a vetés fölött.

Foky István

A favágó

*Bicska nyikkan a kezefején,
akáctuskón reggelizett.
A fák alját szedi s izmos gyökerek
enyhitik majd otthon nemsokára
a durcás telet.*

*Nézem a foltos kabátujját, ahogy
marokra kapja a sikos baltanyelet,
foka magasra szökik, mint a téli égen a bánat,
s fröccsen a forgács szerte,
akár a madárlátta kenyérszelet.*

*Csak ülne Hagya itt vagy Sáfrány,
hogy lerajzolnák a kérges kéz merész ivét...
Igy én nézem csupán és viszem el csendben
a favágó szívét
a belső zsebben, egy papírlapon...*

Novella

A korrall megnövekednek a távolságok, s amire azelőtt gondolkozás nélkül szántad el magadat, hatvanötön túl már fanyalogva vállalod vagy inkább teljesen lemondasz róla, és otthon maradsz. Hiába, a közel messze lett, csontpókos gyalogparipáid már nehezen indulnak vagy egészen megmakacsolják magukat, úgyhogy le kell mondanod a barát vagy jóismerős tervezett látogatásáról, s egyre ritkábban találkozatsz azokkal, akik egyhangú, végtelen szürke folyóhoz hasonló magányodba, mely fölött vigasztalan novemberi felhők borongnak, változatosságot, színt, örömet, enyhülést kevertek, az élet jóizeit adva vissza s egyidőre elfelejtve, hogy a szürke folyó elvesző távolában kopasz jegenyék csúcsain az Enyészet élescsőrű fekete madarai gunnyasztanak, várva, hogy néked is beteljesítsék már születésedben kiszabott végedet.

Igy volt Lénárd is Várkonyival, az öreg fogorvossal. Mert elmult majd egy éve, s ezalatt alig ha ötször találkozott vele, akkor is az utcán, menetközben — sietve vetve oda néhány megszokott szót — inkább az udvariasság avult, színtelen szótárából, mint mélyebb érdeklődésből, amit Lénárd maga se tartott helyénvalónak. Annál is inkább, mert azelőtt gyakrabban találkoztak, s egy-egy napsugaras vasárnapdélután órákig is eltársalogtak, élvezetesen, mint két művelt, sokatolvasott, gazdagtapasztalatú ember, aki mindendről maga igyekszik tárgyilagosan véleményt alkotni.

Kettőjük kapcsolatát valójában egy megbeszélt fogcsináltatás lazította meg. Lénárd utólag ugyanis belátta, hogy ezzel egy nehezen törleszthető adósságba keveri magát.

Egy barátja is lebeszélte.

— Mi szükséged van ily pénzkidobásra, mikor a betegségyező fiatal orvosa ingyen is megcsinálja.

— De ha nem bízom benne — válaszolta. — Nem szeretem a futószalagos kezelést.

— Benne megbízhat, kifogástalanul dolgozik. S nem futószalagos. Annál kényelmesebb. — Különben is mit kezelteted magadat egy kiöregedett orvossal, akinek szeme és keze már nem biztos, mikor itt van ez a teljesen új módszerrel és röntgennel dolgozó fiatal ember.

— S cserben hagyjam Várkonyit, aki éveken át lelkiismeretesen kezelte fogaimat, mert öreg, — őt, aki közel áll hozzám, s aki rá van szorulva erre a keresetre, mert hetvenkétéves korában, fájós lábaival, nem dolgoznék? — Nem, ezt nem tartom becsületes dolognak.

De végül mégis beadta derekát, belátta, hogy szükös anyagi helyzetében nem verheti magát adósságba.

De hogy adja ezt Várkonyi tudtára, anélkül, hogy az öregembernek fájdalmas csalódást ne okozna? Mivel enyhíthetné hűtlenségét, elpártolását? Arra hivatkozzék talán, hogy a fogcsináltatásra nem futja jövedelméből? Hiszent ezt azelőtt is tudhatta! — Nem, a kimagyarázkodást kellemetlennek találta. Ezért úgy határozott, hogy legjobban, ha egyideig nem megy hozzá, s így adja hallgatólag tudomására, hogy közben elállt eredeti szándékától, ami ugyan nem éppen kifogástalan elintézés, de még mindig jobb, mintha személyesen adná elő mentegetődzését. Annál is inkább, mert tudta, hogy Várkonyinak fáj a régi klienseinek kimaradása és elvesztése. Egy alkalommal maga hozta szóba: „Elmentek a fiatalhoz”. A fiatalhoz, tőle, a kiöregedettől, — gondolta. Hát minek keserítse ő is? Később majd újra rendbejön köztük a régi jóviszony — biztatta magát — s akkor ismét össze fognak járni.

Azonban nem így történt. Lénárd azóta kerülte a vele való találkozást. Nem tudta magát túltenni azon, hogy akkor szó nélkül otthagya. Nem, Várkonyi ezt nem érdemelte meg tőle. Ő, aki egy ízben oly bizalommal tárulkozott ki előtte.

Később pedig, mikor beköszöntöttek a rosszidők, azért nem kereste föl. Másokat is csak muszájból. Mert ő is elérte a kort, mikor a közel is messze van. Talán ezért gondolt néha több részvétellel és sajnálkozással Várkonyira. És mégis halogatta a látogatást. Pedig a közelítő újév már lázasan takarította útjából az ó-esztendő utolsó omladékait. Ekkor belátta, hogy tovább nem várhat. Akármennyire is marasztalja a megszokott kényelem, az otthon. Nem, öreg cimboráját mégsem hagyhatja cserben. Vissza kell neki adni hitét, amit megingatott. Hitét a barátságban, az együttérzésben. Ki tudja, marad-e később még rá idő? Igen, még a délután fölkeresi. Hiába ellenkeznek, makrancoskodnak ellustult, csontpókos gyalogparipái a

majd egy óras úttól, a sártól, a szétspriccelő latyaktól, a korai besötétedéstől. Legfeljebb hamarabb indul.

Három előtt oda is ért. Mielőtt benyitott a takaros, játékskatulyaszerű, csöppudvaros házba, megnézte, vajjon füstöl-e a kémény, vár-e valakit a gazda? Megnyugodva látta, hogy füstöl. Viszont elszontyolította, hogy a páciensajtó zárva. Biztosan gyéren látogatják — gondolta.

Hátrakerült a csöpp előszobabejáróhoz, s néhány pillanat múlva szembenállottak egymással a meghitt, meleg, otthonos rendelőben, ahol minden a helyén állt és kifogástalanul tisztán.

Várkonyi megszokott fehér köpenyében, nehézkes járással, to-pogott eléje.

— Isten hozta! — nyujtotta felé kezét, és csöppet hunyorgó, kérdő tekintetével fölneztet reá, mert félfejjel alacsonyabb volt.

Lénárd rebbenés nélkül nézett vissza széles, zacskós, rózsaszínű arcába.

— Rég nem láttam — kezdte Várkonyi fáradt, színtelen hangján, s egy szóval sem említette, hogy azóta.

— Régen — válaszolta Lénárd, s ő se érintette a kellemetlen témát. — Egész nyáron el voltam foglalva — mondta, és néhány könnyedén odavetett szóval előadta, hogy mivel. De mindjárt utána áttért a kérdezősködéésre.

— S a lába hogy van? Még mindig fáj?

— Igen, különösen dél felé — húzta végig Várkonyi kezét fá-jós lábszárán, mikor letelepedtek. — Hiába, a kor... Az embernek már nem lehet magát büntetés nélkül strapálni — mondta fáradt, fátyolos hangján, s homlokára tolt szemüvege alatt siváran nézett kifelé a csipkefüggönyös ablakon a latyakos utcára.

— Persze, a pacientura! — Egész délelőtt állni, és ide-oda jár-kálni...

— Pacientura? — nézett rá, fejét fölkapva, megütközéssel Vár-konyi. — Az a néhány ember, aki időnként benyit... S itt legyin-tett a kezével. — De azért mégis talpon kell lenni.

— Délután persze már nem is fogad?

— Ugyan kit? — fordult ismét megütközéssel Lénárd felé. — Az embereknek nincs pénzük, meg ott a betegsegélyző orvosa. Az semmiből se kerül. Kivéve, ha valaki arannyal kívánja teletönni a száját. De ott azt is olcsóbban kapják. Hát akkor minek jöjjenek hozzám? — Hozzám, a kiöregedett doktorhoz, akinek még röntgen-gépe sincs — mondta szemrehányóan. — Amikor még régi páciens-eim is sorra kimaradnak, ugyan mit várhatok még?

Elhallgatott.

Lénárd se tudott mit válaszolni. Különösen vigasztalót.

— És ön — szólalt meg később Várkonyi — még mindig nincs nyugdíjban?

— De. Végre megkaptam a végzést. Kissé elhúzódott diplomám lefordítása és hitelesítése miatt. Mert az eredetit nem akartam otthagyni. Mondta is a feleségem: „Minek dobsz ki ennyi pénzt? Mikor kell még neked egyszer az eredeti? Soha! Ami nekünk még hátravan. Egészen nyugodtan otthagyhattad volna.

— Igaza volt a feleségének.

— Igaza, de ha az ember ragaszkodik ócska papirjaihoz.

— Sok haszontalan ócskasághoz ragaszkodunk. De most legalább már nem köti semmi...

— Dehogynem: a nyugdíjgyesület.

— Hát oda minek íratkozott be?

— Hogy legyen egy hely, ahol törődnek az ember ügyes-bajos dolgaival. Pl. ha meghal, a temetkezési segély előteremtésével. Mert ugy-e, most már arra is gondolni kell, — mondta Lénárd fanyar mosollyal. — Különben ki takarítaná el az ember haszontalan földi maradványait tisztességgel? — Még most is nevetnem kell, ha arra gondolok, hogy a régi tagok minő kitörő örömmel fogadtak az egyesületben, mikor beléptem. Nem győzték a kezemet szorongatni. — „Csakhogy maga is itt van!” — mondogatták. — „Már vártuk” — Számontartottak attól a pillanattól, mikor aláírák nyugdíjaztatási végzésemet. Mit tagadjam, meghatott nyugdíjastársaim szolidaritásának ez a viharos megnyilatkozása. Erre igazán nem számítottam. — „Ez itt, kérem, a nyugdíjgyesület, ez meg a temetkezési” — figyelmeztetett jóindulatúan egy tarkóig kopasz, sárgabajszú ember. Egy másik meg így mutatta be a szűk helyiségben a két asztalt: „Ez itt a váróterem, az meg ott a fogadó. Minél tovább kell várni, annál jobb.” — A temetkezési egylet asztalánál egy mindkét lábára rokkant, rengőtökájú ember ült öblös karosszékében és barátságos mosollyal invitált, hogy szálljak be én is egy zöldfedeles könyvecske erejéig. — Így történt az én fölvételem — fejezte be szavait Lénárd.

— Mulatságos lehetett — jegyezte meg fanyar mosollyal Várkonyi.

Elhallgattak.

Lénárd arra gondolt, hogy Várkonyinak se nyugdíja, se elegendő keresete. Régi klienseinek java elhagyta, s úgy lehet ma-holnap már alig nyitja rá valaki az ajtót. Mert az élet elhányja elhasznált, kiöregedett szöveteit, mintahogy a szarvasgim is eldobálja a régi agancsot, hogy helyet adjon az újnak, a frissnek.

Ahogy erre gondolt, és eszébe jutott, hogy az újév néhány nap mulva ismét sírjába fektet egy ó-esztendő, részvét fogta el, s odafordult szótalanúságba süppedt öreg cimborájához:

— Megnézhetné-e, kérem, két fogamat? Csak két kisebb lyukról van szó. Talán mindjárt be is lehetne tömni...

— Kérem — válaszolta Várkonyi felélénkülve, hogy régi páciense visszatért hozzá. — Tessék helyet foglalni — ültette be a súlyoslyeszthető székbe. S fürgén ide-odatopogva, mintha megfiatalodott volna, hozzálátott, hogy megvizsgálja.

— Igen, két kisebb lyukról van szó — állapította meg. — Mindjárt be is tömhetem.

— Kérem — válaszolta Lénárd.

S jóleső meglepődöttség töltötte el, mikor a reájuk boruló s régi kezelésekre emlékeztető meghitt csendben az öreg orvos rátette lábát az ósdi fúrógép pedáljára, hogy megindítsa, és kioldvasodott fogát megtisztítsa a szétmáló csontrészekről.

LÁTOGATÓBAN

A Költő testvérének otthonában
Jártunk Kanizsán egynéhányan.
Körülfogja már családi fészket
Vidéki, nyugalmas béke,
De arcáról mintha testvérbátyja
Nyugtalan tekintete égne
És régen ismerős vonása,
Talán reánk éppen így nézne
A Költő, ha öregesen élne.
(Van egy rajzolt képem, hol ilyen a Bátya.)
Könyvek és virágok közt ül a család.
Körülfogják csipkés asztalát,
S halkán szólal köztünk bárki.
Mögöttük ott érzem állni
A szigoró tanárbácsit,
Az öreg, zord Kosztolányit,
És a kis Kosztolányi-mamát,
Aki az életet úgy szerette,
Hogy fia zsongó versein át
Még most is életet kiált.
A karcsú lányka fölolvass egy verset.
S úgy múlnak lágyan a percek,
Mint egykor a tündéri tó ölen,
Hol ifjú tüzek csillantak pajkosan,
Akár az olvasó lány szemén,
Kinek arcán finoman ott lebeg
Egy széparcú anya, s egy gyermek, s
Csupaszív nagymama lelke.
Mely a függönyös félhomályban is ragyog,

*Mint a meglebbenő behajlott ablakok.
Együtt, körben a családdal
Lépdelünk borús éveken által
A ma küszködő mivesei,
A csöndes Halottat idézzük,
S távoli sírján virágot gondolunk Neki.*

FÖLÖLVASÁS

*Most nem vagyunk csináltan bohémek,
Kicsit számot teszünk a nép előtt.
Van, aki primadonnás sóhajra készül,
Elhallgatnak a mindig kerepelők.
Van, akinek a bátorsága
Leszállott most a harisnyába.
Eljönnek, akik sokszor figyelnek ránk.
Meghallgatják, hogy szól a szánk.
Kicsit a szívükbe olvasunk,
Kicsit pedig a fejükre.
Kialakult a kép róluk:
Látásunk s a létük tükre.
Van köztünk, ki hosszan kornyikál nekik,
Van, aki röviden kukorékol,
(A hallgatók ezt jobban szeretik).
Élénken figyelnek a csöndben,
Áhitattal néznek ránk néhol.
Úgy hiszem, egy csomó ember közömbös,
Fejükön szemmel átugrottam.
Érzem, egy sereg fiatal dolgozó
Lelkébe markolhatok ottan...*

ŐSZI, HARAGOS REGGEL

*Agyam ködös, a szívem fáradt,
Tépelődve nyílt ki a szemem,
Híg pára az ablaküvegen,
Az ég veszett vörösbe lázadt.*

*Dér támadta meg a falombot,
Dermedt levél hull a fejemre,
Szél inal a porban nyelvelve,
Ahogy az utcára kihajlok.*

*Öltözni kéne vagy szeretni —
Csak láthatnék most egy virágot!
Összetörtek zűrös, nagy álmok,
S vágyott csönddel nem kínál senki.*

*Tükröm vág rám csúfos grimaszt itt,
Mert olyan bolond ez a reggel?
Uszít zúg, vörös felleggel,
— A természet velem haragszik . . .*

ÖREG VENDÉGLŐ

*Öreg vendéglő, ahol egykoron
Dölyfős gazdagok tükröket törtek,
Poharat vágta a falhoz szilajon,
És üvöltöttek, hogy „spse halunk meg!”*

*Most csöndes ház. Vadszőlő futja be,
S nappal ásít, néz a kőrisfákra.
Körül virágok, pirosan nevetve.
Terraszán költők, verset faragcsálva.*

*De este kigyúl az épület széme,
Pihenő párok ülnek asztalokhoz.
Halkan felbúg, a táncrahívó zene,
S a hűs szél a Tiszáról illatot hoz . . .*

Novella

Eppen nagycsütörtökön történt...

Ica lázas sietséggel dolgozott a manikúrszalón sárga fülkéjében és csak félszemmel figyelt fel a várakozókra — Már megint csupa férfitvendég... — hosszankódott, magában és melegség öntötte ei hamvas-piros arcát. — A nők tüntetően a rosszarcú manikűrös lányokra várnak, ezek kényelmesen végzik a munkát: beszélgetnek, nevetgélnek, a kezükkel magyaráznak...

Dél már elmúlt, a redőnyöket lehúzták, lámpafény mellett dolgozott tovább. A kövér, őszhajú bankigazgató maradt utolsónak. A szalón kiürült, a lányok hazasiettek, a szomszéd borbélyüzletből beszélgetés hangzott át. Ica ügyet se vetett régi, gavallér vendégének tréfás megjegyzéseire, serényen dolgozott... — Még csak száz dinárt kell összekuporgatni, arra a kivágott, betétes cipőre, amit a kirakatszalomban látott...

A kis olló szaporán nyesett, formás, gömbölyű ujjai szinte légiesen vibráltak, pihenő keze némán tűrte az öregúr szabad ujjainak simogatását. A szőrös ujjak szorítására Ica felszisszent, görnyedt teste kiegyenesedett... Az öregúr vérbő arcába nézett ibolyakék szemével... Néma könyörgés volt a tekintetében.

Befejezéshez közeledett a munka, amikor az igazgató felszabadult jobb kezével a lány térdéhez nyúlt.

— Így nem tudok dolgozni!... — szólt rá keményen Ica. — Azonnal itthagynom, ha nem ül nyugodtan...

Az elegáns öregúr elmosolyodott és furcsa arcfintorával intette csendre a lányt. Pár percig szótlánul ült, azután újból az asztal alá nyúlt és a lány combjába markolt.

* (Tavaly elhunyt vajdasági író hagyatékából).

Ica lángoló arccal ugrott fel és öklével az öregúr felfúvódott, vörös arcába csapott. A nagy lendület felborította az asztalkát, szerzőszámok, üvegcsek csörömpölve hullattak a padlóra... Mire a tulajdonos berohant. Ica már az utcán volt... Sapka nélkül rohant haza...

A helyi lap hasábos cikkben foglalkozott a Manhart-féle manikűrszalon botrányával. Az újságot olvasók, a szalon vendégei tudták, hogy „P. Ica, a bájos manikűröslány” — Pernyár Icával azonos. A botrány szenvedő hősenek, a bankigazgató nevét elhallgatta a lap, de megjegyezte, hogy a botrányos eset csattanójáról bizonyára az igazgató neje őnagysága fog gondoskodni...

Ica állás nélkül maradt, a hírlapi cikk után nem akadt üzlet, ahol alkalmazták volna a „harcias manikűröslányt”. Elestett a keresettől... a kivágott félcipőt se vehette meg... megtakarított pénze kenyérré kell, hogy kitartson, amíg újra munkához jut... És mit kellett túrnie, hallgatnia lakásadónójától, távoli rokonától, Fekecsnéától? — Nem elég a magunk gondja — sipítozott a kiszáradt asszony... — az uram állás nélkül... nincs munka... ami akad üzleti szabómunka, rosszul fizetik és most itt van ez a nagylány is... megszelekedett és eldobja magától a biztos keresetet...

Arvalány volt Ica és évek óta Fekecséknél lakott. A jónövésű, magascsípejű, húszéves lány a házimunkában is segédkezett, szűkreszabott pihenőóráiban otthon dolgoztatott. A friss, üde teremtés alig látszott tizenhétévesnél többnek. Mandulavágású, ibolyaszemeit, hamvaspiros, gödrös arcát, hullámos aranyszőke haját sokan megcsodálták... Egyszerűen öltözködött, olcsó harisnyát viselt, telt mellein fehér ingblúz feszült.

A szomszédfiú, az atlétatermetű Balázs követte, mint az árnyék. A jóképű, maszatosarcú, nagydarab gyerek, amikor levetette a katoruhát, megkérte a kezét, de Ica kinevette. — Ugyan Balázs, — mondotta — csak nem gondolja, hogy egy ilyen kormosképű, maszatos, durvakezű vasesztergályos felesége leszek? Hogy az életemet olajszagú ember mellett éljem le? Akkor inkább vénlány maradok...

Sokat nélkülözött, amíg segítségére jött az az újságíró, aki a botrányt megírta lapjának. Az újságíró, — bár nős ember volt — titkon reménykedett, epekedett és bizonyos ellenszolgálatok reményében néhány előkelő vendéget szerzett Icának... És a lány házakhoz járt manikűrözni, újból keresethez jutott. A kívánatos, fiatal teremtés magasan ívelt ajkai mosolyra nyitak és a borzashajó újságíró valósággal végigházalta a várost a lány érdekében... A házak szaporodtak, egyik vendég a másiknak ajánlotta... Az asszonyok megbíztak a „harcias manikűröslány”-ban. Aztán az asszonyok mellett a férfiek is vele manikűröztettek, még azok is, akik azelőtt nem nagy figyelmet fordítottak a körömápolásra... De hát a szép manikűrös-

lány... a botrányhős... most a férfiek is felfigyeltek rá, észrevet-
ték... Néhány nap múltán már alig győzte a munkát...

Bilincné, a dúsgazdag gyáros felesége volt egyik legjobb ven-
dége. Kétszer hetenként járt a hosszú, sovány, kellemetlen csúnya
asszonyhoz. Bilincné erős, kampós orra a szájába lógott. A húsos aj-
kak mögül nevetésnél aranyfogak villogtak elő a barlangos szájúrból.

Bilinc úr köpcös, negyvenes, rózsásarcú, kistermetű ember volt,
a szófogadó férj mintaképe. Minden szabadidejét az asszony mellett
töltötte, — öngasága határozott kívánságára — horpadt orrára fel-
tette csiptetőjét és — újságot olvasott. Tizenhat esztendeje tűrte az
asszony szeszélyeit és „kiménős” napjain Cuncilinek becézte nálánál
két fejjel magasabb feleséget. Bilincné feltétlenül megbízott urában,
— legalább is eddig nem észlelt gyanúsat — főként megbízott egyé-
niségének vonzóerejében...

Ica, mint rendesen, most is szombaton, mindjárt ebéd után je-
lent meg Bilincéknél.

Az asszony a lány elé rakta csontos, ékköves gyűrűkkel dúsan
felszerelt kezét és kellemetlen orrhangján mondta:

— No Ica, meséljen, mi újság a nagyvilágban?

— Nem tudok semmit, nagyságos asszony... — válaszolta a lány
és szőke fejét szinte belefúrta a munkába.

Bilinc úr újsága mögül titokban a lány pompás testét figyelte
és mohón szívta magába édesen muzsikáló hangját.

Az otthonülő Bilincné ezúttal is kifogyhatatlan volt friss plety-
káival és egyfolytában legalább is ötven körömrre tellő traccsal szó-
rakoztatta a manikűrölányt. Frissen fényezett ujjait még a levegő-
ben lóbálta, amikor az ura ült a kis asztalkához hangos szuzsogással.
Öngasága dudorászva vonult át a másik szobába, mintegy tünteté-
sül: nem vagyok féltékeny, megbízom az uramban, de főként a ma-
gam erejében...

Bilinc úr az asztalkára helyezte csiptetőjét, megdörzsölte sze-
meit és boldog izgalommal tekingetett hol a fürge, formás ujjakra,
hol meg a feszülő ingblúzra... Már hetek óta küzdött a kísértéssel...
Szóljon?... ne szóljon?... Egész héten erre az alkalomra várt...
üzleti dolgait teljesen elhanyagolta... a feleségével több ízben go-
rombáskodott... ideges volt... mindig ez a lány... Ica foglalkoz-
tatta... Tegnap órák hosszat sétált abban a városrészben, az uccá-
ban, ahol a lány lakik... Benyitott a házba is, egy csomó asszonyt,
gyereket látott és gyáván megfutamodott, miént a tolvaj... Csak
egy röpké pillanatra szerette volna látni sudár termetét, magas csí-
pőit, harmatos arcát. És most itt ül szemtől-szemben, és nem mer
szólni... Mintha megnémult volna...

Ezúttal szerencséje volt: a varrónő kopogtatott be, ruhát hozott próbára... és a felesége bekapcsolta a szomszéd szobában a rádiót... Bilinc úr érezte: itt a döntő pillanat... A vére az arcába szökött, horpadt orra kigyöngyözött...

— Ica... — suttogta rekedten — szeretnék magával beszélni...

— Tessék! — felelte a lány közömbös hangon és fel se nézett.

— Fontos mondanivalóm van...

Ica felemelte a fejét, félresimitotta a haját és tágranyílt szemekkel kérdezte:

— Fontos?

— Igen... nagyon fontos, — remegett Bilinc úr hangja — ha megengedi majd megvárom az uccán...

— Itt is megmondhatja, Bilinc úr... — mondta a lány és buzgón tovább reszelt a körmöket.

— Itt nem lehet... minden pillanatban beléphet a feleségem... Különb is életbevágó, fontos kérdéstről van szó...

... A harmadik uccakeresztezésnél, szakadó esőben várt a lányra... Egész testében remegett, amikor Ica lyukas, öreg esernyője alá bujt és rövid bevezetés után — szerelmet vallott... Elcsukló hangon suttogott, mint valami szerelmes diák... Amióta megismerte, csak rágondol és ez ad tartalmat sivár életének... Nem tud nála nélkül élni... elvesztette nyugalma, lelki egyensúlyát... alig várja a napot, finom kis kezének bársonyos érintését...

— Érts meg... szeretem... szeretem!... — kiáltotta rekedten. Ica nagyot kacagott és meggyorsította lépteit.

— De Bilinc úr!... Szeresse a hites feleségét!.

— Magát szeretem, csakis magát... Nézze gyönyörűségem... ha meghallgat, ha igent mond, azonnal beadom a válópert és feleségül veszem magát... Tisztességes ember vagyok... a hites feleségemmé teszem... A vagyonom, mindenem a magáé. Könyörgöm... gondolja meg...

Egy emeletes ház elé értek. Ica a kapumélyedésbe ugrott.

— Jól van. majd meggondolom. — mondotta és eltűnt a kapu alatt.

A következő héten már nem ment Bilincékhez, bejelentés nélkül egyszerűen elmaradt. Milyen kifogást mondjan? — Nagyságos asszonyom, becses férje megkergült, nem tud nála nélkül élni... kérem adja át a helyét és feltűnés nélkül távozzék a házból... Nem... családi tűzhelyek feldulásával nem foglalkozom... inkább vesszen a kereset...

Egy hét sem múlt el és hasonló körülmények között vesztette el harmadik vendégét is, a gazdag Kárász urat.

Ica a hét elején és végén járt Kárász úr négyszobás lakására manikűrözni. Kárász úr vőlegény volt és nagyon sokat adott a testápolásra. Hetenként kétszer manikűröztette a körmeit, masszőr, pedikűr, borbély, kozmetikus egymás kezébe adták a kilincset a piperkőc fiatalember lakásán. Utóbb már egy harmadik manikűrnapot is beiktatott Kárász úr, mért — úgymond — az autóvezetés tönkreteszi ápolt kezeit.

A hét közepén feltűnt Icának, hogy az öreg cseléd helyett a selyempizsamás Kárász úr nyitott ajtót. A szobában erős illatfelhők lebegtek. Kárász úr feltűnően udvarias volt, maga hozta ki a fürdőszobából a melegvizet csészét és a törülközőt. Ica könnyű, kis kosztümkabátjában ült az aranyozott asztalkához, maga elé tette bőrtáskáját és közömbösen várt. Kárász úr egy ideig a fürdőszobában motozott, azután lassú léptekkel a lány hátamögé lépett és megcsókolta a nyakát...

Ica felugrott és megvető pillantásokkal mérte végig támadóját. A keserűség fojtogatta, émelygést érzett a gyomrában...

— Hónapok óta spóroltam erre a csókra!... — kiáltotta Kárász úr és fellobogott a vére. — No, kislány, ne nézzen rám olyan csunyán. Nem birom tovább. szenvedek maga miatt... imádom... igen... imádom...

Vérbeborult szemeivel vadul meredt a lányra.

— Megőrült? — sikongott a lány — menyasszonya van... házasság előtt áll...

— Eh mit házasság? Más a házasság és más a szerelem... Maga kell nekem!... — és széttárt karokkal közeledett a lány felé.

Ica az ajtóig húzódott, egy kis bronzszobrot szorongatott a kezében.

— Hozzám ne nyúljon...

— Drága... ne féljen tőlem...

— Sikitok!...

— Nem hallja senki...

A lány a kijárat kilincsét rázta... Az ajtó zárva volt.

— Azt hittem úriemberrel van dolgom... — sziszegte és a bronzfigurát ütésre emelte.

— A szerelemben nincs úriember, csak ember — hörögte a fiú és újból a lánynak esett. Lefogta a kétségbeesetten védekező karjait és szomjas vadsággal kereste az ajkát.

Dulakodás közben Ica kiszabadította jobbját a szorításból és a szoborral támadója fejéhez sujtott.

A férfi megtántorodott, arcát elborította a vér. A vállas férfi fakó arccal rogyott a diványra, zsebkendőjét vérző homlokára szorította. A selyempizsamát is vérfoltok tarkították...

Ica pár pillanatig meredten állt a sarokban, azután felkapta táskáját és a mellékkijáraton át az utcára menekült.

Még akkor is remegett, amikor a kertvárosban lakó Uthy építész villája elé ért.

A kövér, babaarcú Uthyné gavallérosan fizetett és csaknem minden héten megajándékozta a manikűröslányt használt ruhafélével, megunt fehérneművel. A tékozló asszony ellentéte volt a takarékos férj. A sovány, szikár műépítész szerette a pénzt és a fogához vert minden garast. Paraszti sorból származó feleségét előkelően magázta és szertartásosan csókolta. Magas, egyenes gallérja peckesen tartotta őszülő, gondosan fésült fejét. Gödrös, dombos ábrázata, merev, előkelő testtartása, kimért beszédmodora a régmúlt idők gavallérjára emlékeztetett.

A műépítész dobverőujjait Ica ápolta. Uthy úr a legelőkelőbb hangján beszélt a manikűröslánnyal, került minden kétértelmű célzást, izléstelen megjegyzést és csak a negyedik héten árulta le, hogy a tiszta, önzetlen, szerelem híve. Nem is tudna szeretni olyan nőt, aki áruba bocsájtja testét... Szörnyű dolog csókot pénzre váltani... Aztán sokat beszélt Icának a klasszikus zenéről... imádja az operákat, rajong a filharmonikus koncertekért, bár ő maga nem játszik hangszeren — és gyűlöli a léha dzsesszenét, utálja a félmeztelen görlöket, a fesletterkölcshű nőket...

És ez így ment heteken keresztül... Klasszikus zene, Bach, Mozart, kamarazene, Opera... Nemzeti színház, klasszikus dráma... Beethoven... zongoraszonáta... és végül kinyögte nagy keservesen:

— Icuskám... gyönyörűségem... tudna-e engem önzetlenül szeretni?

Lila, száraz ajkát csücsörítette, savós tekintete a magasba hanyatlott. A legszebb arckifejezése sugárzott a lány felé...

Icát rosszullet környékezte. Borzongásfélét érzett.

— Hát ez a majom is?... — gondolta magában. — Most már értem, hogy mire való volt a hosszú, klasszikus bevezetés... Álszenvedő, szemforgató, piszok fráter... No majd adok én neked... És meggondolatlanul elmondott mindent az asszonynak a filharmonikusoktól kezdve egészen az önzetlen, potyaszerelemig. Uthyné nagyot kacagott... a könnyei is kicsordultak... Örömeiben Icának ajándékozta a tavalyi kabátját...

Egy hét mult el azótá és Ica, — a legénylakáson elszenvedett kaland után — reszkető térdekkal, izzadtan, kifulladásban állott. Uthyné előkelő lakásának előszobájában... Még égtek a karjai Kárász úr szorításai nyomán.

Az asszony éles hangja, rikoltozása hallatszott ki az előszobába.

— Te gazember!... Azt hiszed nem tudom, hogy a manikűrös miatt maradtál megint itthon?... Te bifang, te aljas vén kutya, azt hiszed, hogy nem tudom, hogy a Schossberger és Barna ügyben sürgősen el kellett volna utaznod?... Ne megállj te piszok gazember!...

Uthy úr előkelő hangján szólalt meg:

— De Irma... Nagyon csodálkozom, hogy úriasszony létedre így elragadtatod magadat és ilyen izléstelen módon megfeledekszel a jó nevelésről...

Súlyos tárgyak csapkodása, edénycsörömpölés, bútordarabok zuhanása után így folytatta az asszony:

— Neked nem jó a tisztességes asszony?... neked az a sárgahajú fiatal liba kell?... Pérsze... elcsábított? elcsavarta a fejedet?... no majd az a bestia is megkapja a magáét, csak a kezem ügyébe kerüljön... Elcsábított!... megszédítet!... nem szégyeled magadat, te piszok, gazember!?

Szörnyű szavak, éktelen gorombaságok röpködtek a levegőben.

Ica sápadtan, szívszorongva állott az ajtó előtt. Alig tudott hinni a fülének... Hát lehetséges ilyesmi előkelő házastársak között? ilyen rosszul ismeri az embereket? A finomkodó asszony az előkelő férj...

Roskadozó irakkal, lassan, lábujjhegyen sompolygott ki az előszobából és szinte fuldokolva ért az uccára.

A forgalmas Nagyúton Balázsba ütközött... A fiú olajos munkaruhájában a gyárba sietett... Még csak pár percnyi ideje van, de azért elkíséri egy darabon...

Ica mindent elmondott a fiúnak és úgy érezte, hogy az őszinte vallomás után megkönnyebbült...

Balázs gyönyörűséggel hallgatta a lányt; szélesen elmosolyodott, azután a levegőben meglóbálta hatalmas öklét:

— Csak egyszer kerüljön a kezembe egy ilyen szerelmes nagyságos úr... — ropogtatta fehér fogai között és boldog volt, hogy hosszú idő után Ica bizalmával tüntette ki.

Aznap este óraszámra ácsorgott a lány kapuja előtt, hogy csak egy szempillantásra láthassa, megszoríthassa a kezét...

Ica csalódásainak sorozata még nem ért véget, néhány nap mul-tán újabb meglepetés érte. Kora reggel, még az ágyban volt, amikor Fekeszné hatalmas virágcsokrot dobott a párnájára.

— Ezt hozták neked...

— Ki hozta?

— Egy kislány. Kérdeztem: ki küldi? — Azt mondta: nem tudom — és elsietett... Inkább az árát küldte volna az a gavallér... magam is elfogadtam volna.

A virágáruslány nap-nap után megjelent a friss csokorral, Ica legnagyobb bosszúságára, a küszöbre tette a virágot és elrohant. Ilona napján egy gyönyörű virágkosarat hozott, ezúttal azonban fehér rózsák között kis boríték volt: „Verle János szerencsekívánatait küldi”... Ah... hát ez a nős Verle János volt a titokzatos gavallér... Ki gondolta volna? Verle úr nyaralni küldte a feleségét a három gyerekkel és ilyesmin töri a fejét... A levélke végén találkáért esedezik...

Ica éppen azon törte a fejét, hogy kit tegyen boldoggá a virágkosárral, amikor a borzashajú újságíró kopogtatott be hozzá és csónakkirándulásra hívta.

— Ezzel tartozik nekem, aranyos... — súgta szerelmesen a lány fülébe — mert ne felejtse el nekem köszönheti ezt a szép kariert... Ha akkor én nem írom meg azt a botrányt, még ma sem vették volna észre az emberek... — és olvadozva nyúlt a lány kerek karja után.

Csak azzal tudta lerázni a tolakodó nős embert, hogy vasárnap együtt mennek ki a strandra...

A Verle házat is törölte a vendégek közül, az újságírót messziről elkerülte.

Az elvesztett házak újabb vendégek elvesztését vonták maguk után. A felbőszült asszonyok valósággal szövetkeztek a szőke „manikűr-démon” ellen, aki csak arra utazik, hogy feldulja a boldog, békés családi tűzhelyeket... A lehangosabb persze Uthyné volt, aki nem csinált titkot abból, hogy a „szőke bestia” az ő becsületes, korrekt urát is el akarta csábítani, de szerencsére idejében közbelépett...

A Manhard-féle manikűrszalón tulajdonosnője merő bosszúból feljelentette Pernyár Icát, hogy iparendély nélkül dolgozik... Minden ellene fordult. Már csak a hét utolsó két napjára jutott egy kevés munka, ami alig fedezte a heti kiadásokat. A lakásadó Fekecs is munka nélkül sétált hónapok óta, a felesége zsákokat foltozott. A mult havi házbért se fizették még ki az ügyvéd háziúrnak,

Ica a nagymosásnál segédkezett, amikor kitört Fekecsnéből a keserűség.

— Hát köllött ez neked, te szamár?... — leckéztette a nyelves asszony — tönkre teszed a kezeidet... Más lány már kihasználta volna a kínálkozó alkalmakat és szerzett volna valamit. Aztán ráértél volna férjhezmenni. Arról nem késel le, ha van egy kis spórolt pénz. A mai eszettel és is másképen csináltam volna... Aztán itt van ez a Balász. Bolondul utánad... de mirevaló az ilyen koldús-házasság? gyerekek, koplalás, gyerekek, sehum semmi. A szerelemből

nem lehet jóllakni... Igaz, hogy majd valamikor lesz majd egy kis öröké is a fiúnak, de azt nehéz kivárni...

A nélkülözéssel nőtt a lány nyugtalansága is. Szinte kapóra jött Budapesten élő unokatestvérének levele. Azt írta a levélben, hogy férje a borbélyüzletet manikúrszalónnal bővíti ki, szükség volna egy ügyes manikűrözőre. Szerezze meg sürgősen az útlevelet, megtérítik a költségeit...

Ica még aznap délután felkereste az ügyvéd háziurat, akit még a Manhard-féle szalónból ismert.

A kopasz, köpcös, hatvanév körüli, szemüveges ügyvéd barátságos mosollyal fogadta.

Útlevéltre volna szüksége a kis' babuskának? — kérdezte leplezett örömmel... — Hmm... Hmm... nem is olyan könnyű dolog...

Bonbónos dobzott tett a lány elé.

— Parancsoljon egy kis édességet, hogy még édesebb legyen... ha ugyan ez lehetséges...

— Köszönöm... — mondta Ica és mereven ült a helyén.

— Ejnye, hát kosarat ad? Nem szereti a likőrös csokoládét?... Hm...

Néhányszor végigmérte a kis irodahelyiséget, megigazította a szemüvegét amit izgatott köhögése kibillentett egyensúlyából, aztán nagyot sóhajtott:

— Szóval útlevél kellene?...

Kétkézzel fogta a lány gömbölyű karjait.

— Tudja, hogy ez nem is olyan könnyű dolog? — mondta remegő hangon és merően a lány szemébe nézett.

— Megfizetek... mindent megfizetek... — rimázkodott a lány és úgy érezte, hogy vele együtt körbe forognak az iroda ódon szekrényei.

— Megfizetem... Megfizetem!... könnyű azt mondani... Ugyan mivel is fizethet egy ilyen bájos, fiatal teremtés? No? No?... No-o-o?...

Az öreg ügyvéd vaksi szemei a csiptető vastag üvegéig düledtek ki. Pergament arcát előntötte a vér, ráncos kezei reszkettek. Ica rémülten meredt a kidülledt szemgolyókra...

— Csakis csókkal fizethet... — suttogta szerelmesen az öreg és nikotinos sárga bajuszával a lány arcához közeledett.

Ica felugrott, kezei ökölbe szorultak.

— Ha hozzám mer nyúlni...

— Ejnye, nézd milyen vadóc a kicsike... — vágott közbe az ügyvéd — pedig szeretnék okosan beszélni magácskával... Legyen hozzám barátságos és megkap mindent, amit csak kíván... Csak egy kicsit barátságos...

Az utolsó szavakat már nem hallotta a lány, mert köszönés nélkül, szinte kipattant a szobából. Rohant haza, mintha valaki kergette volna... a világért se nézett volna hátra... Otthon ruhástól az ágyra dőlt és megeredtek a könnyei. — Mi lesz velem? — zokogta. — Mi lesz velem... Istenem... milyen nagy szerencsétlenség az, ha valaki szép... És csupa nős ember ezt nevezik — szerencsének...

Nyugtalanosága, idegessége napról, napra nőtt... Álmatlanságban szenvedett, alig evett... Utóbb félt az utcára menni, attól tartott, hogy elájul, összeesik. A szomszéd tízéves kislánya kísérté utain. Még Balázs gyengédsége is idegesítette. A fiú kitartóan leste Ica ajkairól ezt az egy szót — igen.

Idegessége, álmatlansága elviselhetetlen volt, amikor végül felkereste orvos ismerősét, egyik volt vendégének a férjét.

— Ha az orvos sem tud segíteni rajtam, — gondolta magában — akkor nem marad más menekvésem, mint az öngyilkosság...

Minden reménységét a kedves, mosolygós arcú orvos személyében összpontosította... Talán a bizonyítvánnyal könnyebben jut útlevelhez is... Elhatározta, hogy teljes őszinteséggel elmond mindent... hadd tudja meg, mit kell a szegény lánynak elszenvedni a férfiaktól...

A váróterem üres volt, a negyvenes, kopaszodó, szélesvállú orvos a rendelő íróasztalánál újságot olvasott.

— Nini... az Ica kisasszony!... — üdvözölte az orvos. — Régen nem láttam... Tudja, hogy a feleségem valósággal szerelmes magába? Csak nem beteg?... Talán csak nincs baj?.. Tudja, olyasmire gondolok, ami olyan könnyen megesik a mai lányokkal.. Szóval az rendben van... no hála Istennek... Foglaljon szépen helyet és adja elő a panaszát...

Ica zavartan ült a fehér karosszékben, ijedt pillantásokkal nézett körül, első ízben volt orvosi rendelőben.. Merevsége lassan engedett fel... Elmondta, hogy nagyon ideges, álmatlan, étvágytalan... Egy ízben éjjel elájult és azóta fél, hogy az ájulás az uccán is megismétlődik... Félelmi érzések gyötrik... nem mer egyedül az utcán járni. Most is nagy megerőltetésébe került, amíg ide feljött... Részletesen elpanaszolta az utolsó hónapok eseményeit, inzultusait, még Balázs szerelméről is beszámolt.

Az orvos összeráncolt homlokkal, szórakozottan hallgatta a lányt. — Vetközzék le, aranyosom! — mondotta hirtelen és felállott.

— Minek? — kérdezte Ica tágranyilt szemekkel. — Nem vagyok én beteg... Idegcsillapítót, altatót kérek, mert amit a patikáros adott, nem használt...

— Csak vetközzék le, aranyosom, alaposan meg akarom vizsgálni... — mondta az orvos és tekintete a lány feszülő mellére tapadt. — Ha már itt van, alaposan megvizsgálom a szívét, tüdejét, a vérmását...

Ica az ajkába harapott. Tétován nézett az orvos lesütött szemére, azután lassú mozdulatokkal levetette ingblúzát.

— Az ingét is vesse le! — szólt rá az orvos türelmetlenül és egy kis kerek székre ült.

— Az ingemet is? .. — ellenkezett a lány.

— Hát persze.

— De ha mondom, hogy semmi bajom sincs csak:

— Ejnye, csak nem szégyeli magát az orvos előtt, kislány, nohát... látja ez az egész... — és az orvos gyakorlott kezekkel vetköztette le a szégyenkező lányt. Hatalmas, húsos tenyereit a lány magas csípőire tette és így folytatta: — Nem is csoda, hogy a férfiszemek megakadnak magán... Hm... Pláne a nősbembereké... mert ezek válogatósabbak, mint a nőtlének...

Jobb tenyerét a lány rózsás mellére tapasztotta.

— Sóhajtson... Így most mégegyszer mélyen...

A hangja megremegett, térdeit a lánytérdehez szorította, kopogtató ujjai a telt mellek körül jártak...

— Milyen hevesen ver a szíve... — mondta és hirtelen heves csókot nyomott a rózsás mellbimbóra. Görcsösen magához szorította a vonagló testet.

Ica kitepte magát a szorító ölelésből, meztelen mellén kareszteztek egymást karjai... Mereven, lihegve néztek egymásra... Az orvos ritka, átfésült, őszülő haja felborzolódott...

Az előszoba ajtaja csapódott.

— Jöttek... — mormogta fogai között az orvos és lángoló arcát hideg kezeivel hűtötte — paciens...

A párnás ajtót kissé kinyitotta és kiszólt: — azonnal. Két hölgy ült a várószobában... Ujból bezárta az ajtót. Mire megfordult, Ica kisírt szemekkel, útra készen állott.

— Várjon, aranyosom, így nem mehet, vörös szemekkel... — dadogta az orvos — hozza rendbe ruháját... Sajnálom, igazán sajnálom, hogy megbántottam, de nem én vagyok a hibás, hanem maga, aki túlságosan szép, kívánatos... Teljesen megértem Bilincet, Uthyt, meg a többit, mind... igen... megértem... Sajnálom aranyosom, nagyon sajnálom... Mit fog most csinálni?

— Azt csak bízza rám doktor úr!... — tört ki Icából. — Tudom, hogy mit csinállok!...

Az orvos vállat vont, kinyitotta az ajtót és miután lesímította felborzolt haját, kiszólt a váróba:

— Kérem a következőt...

Ezen az éjjel Ica le sem hunyta a szemét.

Újból és újból megjelentek előtte az utolsó hetek szereplői a bankigazgatótól az orvosig... Képzeletében felkereste a horpadtorrú Bilinc úr, a szenvedélyes, véresfejű Kárász, a dombosarcú előkelő Uthy építész, Verle János, a háromgyerekes rózsalovag, a titkon reménykedő ujságíró... és végül rámosolygott a maszatosarcú Balázs, könyörgő szemével... Igen, Balázs barna arca is megjelent, fehér fogai kivillogtak, látta hatalmas öklét, amely meg tudná védelmezni egész életén át... És ezt akarta Balázs...

Igen, nem marad más hátra, mint Balázs... Hevesen dobogó szive lecsendesedett, amikor az erőskarú, dolgos, becsületes fiúra gondolt... A remegése is megszűnt.

Már hajnalodott, amikor halkán ismételte:

— Mindent úgy teszek, amint Balázs akarja... A felesége leszek... Addig ismételte, amíg teljesen megnyugodott és elnyomta az álmot...

„Hallja, Vanini, megértem, hogy az ember hazudik az életben! A hazugság kozmikus médium, úsznak a csillagok a hazugságokban mint az éterben, világok és századok épülnek hazugságokra. És személy szerint én magam is rendkívül áhítatosan hódolok a hazugságnak, mint olyannak. A hazugság a polgári társadalom anatómiájában a húsnak egy fajtája, mellyel ki van párnázva ez a csontváz; ha nem volna hazugság, az emberek mind úgy járnak-kelnek, mint visszataszító nyúzott csontvázak! De olyan orcátlanul hazudni mint maga, már régóta nem hallottam senkit...”

Krlezsa: Bankett Blitvában

Amit esztétikai élménynek szokás nevezni s ami alatt azt értik, hogy egy-egy műalkotás valami sajátlagos esztétikai érzéket, úgyszólván tetszési szervet kellemesen bizserget meg valahogy úgy, mint ahogy a sült szaga kellemesen csiklandozza meg a jóétvágyú vendég szaglószervét — az esztétikai élménynek ilyenmű fogalma csak azoknak a fejében kísérhető, akik híján vannak ép ennek a bizonyos „esztétikai érzéknek”, mely elválaszthatatlan a képzelet lehetőségétől. Esztétikai élmény az, amit Niels Nielsen az öngyilkos festő posthumus kiállításán él át. Nem valami fiktív „tetszési szervét”, hanem minden idegét, egész lényét rezgésbe hozza az az élet, annak az életnek megszólalt titka, fájdalma, vágya — és vádjja, mellyel a Larsen kiállított művein keresztül kerül érintkezésbe. A mű, mely a művész vallomása, vallomás a művészről, de magáról a szemlélről is, mert individuálisan azt a médiumot szólaltatja meg, ami a közösen néma, az elnémított emberé. Milyen kegyetlen, gyilkosságok sorozatát kellett a „harmónikus, higgadt, impozáns, estalkonyi nyugalmat árasztó” Larsen lelkének elszenvednie, hogy ez az ember, a néptelen földközi-tengeri városok délutáni csendjének ez a nosztalgikus szerelmese, a szelíd szépségeknek ez a hálás hívője a borzalomnak, a rémületnek és a vádnak váljék megszállottjává és mint a maga egész életének konkluzióját, a maga életét a Waldemaras András hátrányos portréjának víziójában kérje számon! Ez „az önportrészzerű larseni vallomás”, a Niels Nielsen esztétikai élmények ez az objektuma, ahogy azt Niels Nielsen éli át, nemcsak vallomás, hanem prófétikus megismerés is, annak a megdöbbentő megismerésnek a szuggesztív kinyilatkoztatása, hogy az ember életét és halálát nem az ember saját egvényi lelki és szellemi strukturája, szabja meg, hogy az élet, amit valóban élünk, az az igazi életünkön, önmagunkon, lényünk legelemibb követelményein elkövetett egyetlen tartós folytonos „Justizmord”, mely ellen nincs felebbezés s legtöbb amit egyénileg lehet Blitvában s amit csak a művészek lehet, ami a művészetnek nagy kiváltsága, az az, hogy a művész ma-

radandóvá teheti az ember tiltakozását annak az embernek nevében, aki benne mint tiltakozó ember túlélté a blitvai élettől neki juttatott szerepet.

S talán ez az, ami a blitvai bankett egész ábrázolási módjában annyira nyugtalanítóan személyes és lírikus jellegű akkor is, mikor ez az ábrázolási mód következetesen realiztikus, tudniillik az, hogy ekörül a Niels Nielsen körül az alakok és események oly élős kontúrokkal rajzolódnak ki, hogy a megvilágításuknak ez a szertelen intenzitása kettős realitást ad nekik: faktumok és egyszerre és ugyanakkor mintha ennek a hajszolt s magát az élet és halál határmesgyéjén vonszoló Niels Nielsennek a hallucinációja volnának, mintha lázálom tette volna őket lenyűgözően valóságossakká. Különösen áll ez az Olaf Knutson alakjára. Az ember azt gondolná, hogy Nielsennek, aki nyílt levelet akart írni Róman Rajevszkinek, semmi közössége se lehet Knutsonnal, aki bár tehetséges szobrász de Róman Rajevszki jobbkeze, csatlósa és szolgái árnyéka. Igen ám, de mikor ennek a blitvai világnak lényegéhez tartozik, hogy a cselekedet nem az intenció kifejezése, sőt hogy az ember egész látható élete rossz álarc és hazugság, mely megett tehetetlenül, szóhoz nem jutva hazátlanul lézeng és sorvad az, ami az emberben igazán ő maga.

Ha Nielsen beszélget Olaf Knutsonnal egymástól különböző, sőt ami temperamentumukat illeti, két ellentétes karakter párbeszéde folyik, másrészt azonban ugyanakkor ugyanez az Olaf Knutson, mint magának Nielsennek egy töredéke, része, mint magának Nielsennek egyik megtettesült lehetősége, mint Nielsennek a szembesítése jelenik meg olyan gondolatokkal, fájdalommal és tettekkel, melyek lehettek volna Nielsen gondolatai, fájdalmai és tettei is, tehát Nielsenéj is.

„Menjünk, jöjjön, az istenre kérem! Megőrülök, ha ma este egyedül maradok! Érzem, hogy a gyomrom kavaróg! Itt a helyszínen fogok öklendezni, ha csak még egyetlen egy másodperccel tovább maradunk!”

Attól kezdve, hogy Knutsonnak e szavai után az elegáns nyüzgő blitvai elit ünnepélyéről, a Larsen kiállításáról eltávoznak, nincs Knutsonnak egyetlen megjegyzése, figyelmeztetése és vallomása se, mellyel Nielsen nem száll vitába: de valahogy úgy, azzal a teljes intim megértéssel, amilyennel az ember egyébként csak önmaga ellen, önmaga meggyőzésére, önmagával disputál.

„Minket kísérnek, Nielsen — figyelmeztette Olaf Knutson Nielsent, idegesen fordulva holmi sötét alakok felé, akik velük párhuzamosan lépdeltek a másik oldalra a keskeny és rosszul megvilágított Jezsuiták utcájában.

— Senki se kísér minket, barátom! Ezek közönséges járókelők! Az ott valami hölgy egy csomaggal! Gyerek kullog utána...

— De nem! Ember, magát kísérik! Nézze azt a kettőt ott az árkádok alatt!

— Ezek ártatlan gitározók, Knutson! Mi van magával? A maga keze jéghideg!

— Nem futja többé az erőmből, Nielsen! Ha így tart tovább, beleőrülök!”

Kinek a hangja ez? Knutsoné-e vagy Nielsené? Knutsoné, de benne Nielsen a maga hangját hallja.

S hogy Knutson felidézi a citadellabeli húnok és a beauregradi Barutanszkinak ama „fertelmes, szeles sötét éjszakáját”, az éjszakát, melyen a boldogult Larsennel épúgy állt a Waldemarás „fertelmes bronzemlékműve” tövében, mint most Nielsennel, Nielsen megint Knutson hallgatva a saját éjszakája reménytelenségétől is meg kell hogy borzongjon. És hiába tudja Nielsen, hogy nincs menekülés. Hát nem lehetne még kiránduló halottnak is kicsit, egy lélegzetvételnyi időre — kirándulni? Ha nem is lehet eljutni Egyiptomig, de legalább útrakelni? Miért nem lehetne a nagy blitvai színpadon külön színházat is játszani, úgy tenni, mint hogyha lehetne ha csak ideiglenesen is, ha csak egy közbeiktatott epizód keretében is — vakációra menni?

Kétségbejítő! Kérem, jöjjön velem! Hogy valahol fehhajtsunk egy pohár groggot, valahol, ahol világosság van, zene szól, itt kint fertelmes! Itt csontig hatol a medvesség, mintha csak az alvilágban, a Lethe vízében halászatna az ember! Menjünk Dominikhoz! Ott meleg van, ott majd felvidulunk, ott nyáron sütnék fácánt! Dominik valódi francia konyákat mér!"

Így hangzik az Olaf Knutson vakációra invitáló ajánlata. Olaf Knutsoné, aki a maga magányosságába beleátkozott Nielsen számára magának Nielsennek is megszólaltatója. Mind a kettőn a lázas magányosságnak egy olyan csúcspontján élnek, melyen szinte megszűnik magányosnak lenni a magányos, mert már mindenki velük úgy beszél, mintha önmagával folytatna beszélgetést. És a heves magánynak ebben az állapotában minden szó fájdalmasan transzcendens jelentőséget kap, még egy közönséges úri csárda neve is mint az a Dominikféle, sejtélmesen hangzik és szimbólummá szellemül át.

Nielsen, a magányos ember és a „mások” élete, a „másik” valóság között ez a Dominik ígéretes hídként villan meg a lethei éjszakában. És még valami: ha már úgy is kiosztott szerepek szerint alakulnak existenciáink, miért ne játszhatnánk meg egy estére a „mások” szerepét, miért ne tehetnénk úgy egy estére, mintha mi nem mi, hanem ép azok volnánk, akikről oly távol vagyunk és akik esztétikai és morális igénytelenségükben oly megközelíthetetlenek?

Dominik már nem marad egy a sok blitvaneni úri csárda közül, Dominik már a másik globus, a „mások”, a többiek elérhetetlen globusa, a gondolatlan és problémátlan csillag, a Pauza az életben, maga a Kiránduló Hely, a Feledtető, a Szabadító, nem a megoldott, hanem a meg se született Ellentmondás, maga a megengesztelő és megengesztelt banalitás, az Idill, mely egyszerűen tárt karokkal várt és befogad.

„Nielsennek is kedvére való volt, hogy Dominikhoz menjenek. Ott lobog a láng a nyitott kandallókban, ott szőke, szép skót lányok harmónikáznak! Dominiknál igazán jól eszik az ember!”

És a meleg, a csakugyan vidám és kellemes hely, Dominik kísértetiesen nem vidám és a valóban harmónikázó, szép, szőke skót leányok énekszavától ugyancsak kísértetiesen elűtő párbeszéd színhelyévé válik, párbeszédé, melyben kezdetben amily mértékben az egyik fél, Olaf Knutson mintegy minden gáton áttörve szabad és közvetlen szenvedélyes gyónásba árad, Niels Nielsen a személyes közlés helyett megpróbál a tartózkodó, a szenvedélytelenül tárgyilagos és higgadt, kívülálló szemlélő maszkjában szerepelni. Az a Niels Nielsen, aki nyílt levelet akart intézni Roman Rajevszkihez és harmincháromszor, nem sokalta hogy harmincháromszor is hozzáfogjon ennek az ő kiáltványának a megfogalmazásához és hasztalanul, csak azért, mert nem tudott oly kemény, oly átütő, oly biztosan gyilkos szavakat találni, melyek neki, az írónak eléggé keménynek, lendületesnek és biztosan gyilkosnak tetszettek volna — ez az egyébként intellektuális-morális szenvedélyeitől megszállott Niels Nielsen ebben a Dominik kocsmájában folytatott párbeszédben, a párbeszéd elindulásakor azzal a meglepetéssel szolgál, hogy ő az, aki védelmére kel Roman Rajevszkinek. És teszi ezt kijelentésekkel, melyek annyira híján vannak minden temperamentumnak, oly fakóak, szürkék, mintha egyáltalán nem is Niels Nielsen, hanem valamelyik tekintélyt és még annál is inkább, a sikert tisztelő, lojális blitvai polgár aranykopései volnának.

„Mégis, látja, ő külföldön is óriási feltűnést keltett...”

„En egyébként nem tudok mindezekben a kérdésekben eligazodni, az én számomra mindez túlságosan bonyolult, homályos...”

„... ismételtelen hangsúlyozom: ezekben a kérdésekben semmiféle döntőbírói tisztségre se vállalkozhatom...”

Ilyeneket mond doktor Nielsen az agyongyötört Olaf Knutsonnak, aki a művészet és a művész erkölcsi integritását követeli és aki kenyéradójával, a sikert sikerre arató, a világhírű, az ünnepezt Roman Rajevszkiben, Blitva designált köztársasági elnökében látja és gyűlöli mindannak a megtettesülését,

ami miatt neki, Knutsonnak kibírhatatlan hazugsággá, árulássá, rabszolgagyálazattá vált az egész élete. S minden, amit Nielsen neki felel, semmivel se eredetibb és egyénibb, mint a „nem jó fejje a falnak menni”, vagy „lassan járj, tovább érsz”-féle legsekélyesebb bölcseségek. Nem ismerünk rá Nielsenre.

Hogy Nielsen egyszerre csak a személytelen, csillapító és csittító mértékletességet képviseli, az persze, magának a dialógusnak a dialektikájából következik: hogy az ember mit mond és hogyan mondja, amit mond, messzemenőleg meghatározza az, akihez beszél. Egy-egy párbeszéd keretében kimondott szöveg mindig a két fél közötti viszony tükröződik és csak másodsorban magának a beszélőnek az egész személyisége. A szót, a legőszintébbet se lehet különválasztani a személytől, akinek szól és a magatartástól, melyre reagál a beszélő. De ez esetben, itt a Dominik kocsmájában, Nielsen tetszeleg is ebben a szerepében. Élvezni akarja, hogy egyszer ő legyen az, aki óvatosan megfontolt, szenvedélytelenül és kényelmesen csak pusztá szemlélő — hiszen azért tért be a Dominik úri kocsmájába, a Gondtalanság és Gondolatlanság bűvös csarnokába, hogy a melegben, világosságban, a szép, szőke skót leányok zenéje és éneke, jó étel és ital mellett szabad ságra menjen, vakációra, hogy egy estére megszökjön a maga egyszerre túlnehézzé, túlfenygetté és túltehetővé vált élete elől. Tolvajként be akar surranni a számára rejtélyesen távoli, rejtélyes „mások” közönség, nagy követelések, nagy szükségletek, szenvedélyes vágyak és szenvedélyes kételyek nélkül való életének álombeli kertjébe. „Dominiknál igazán jól eszik az ember!”

Doktor Nielsen jól megjárta. Krlezsa realizmusának intenzitása, Krlezsa ironiája és lirizmusa Dominik kedélyes kocsmáját szinte észrevétlenül transzponálja egy realisan irreális síkra, kísérteties, mágikus drámai szintérré, ahol ép azáltal, hogy Nielsen nem akar belemenni a dialógusba, ép azáltal, hogy Nielsen megpróbál kitérni Knutson és még inkább önmaga elől, ép a Nielsen passzivitása lesz az, mely partnerét, még inkább lázba hozza, valósággal megihleti és pedig egy hangos, valóban extatikus monológra, melyben talán a maga számára is meglepően Knutson először foglalja világos szavakba a maga legelrejtettebb fájdalmait és velük együtt a maga credóját is. Ami Knutsonnak ezt a vallomását rendkívülivé teszi: miközben hitvallást tesz, ép a legszubjektívebb, a véresen szubjektív vallomásaiban pontosan és épen azt mondja ki, ami miatt Nielsen is szenved az élettől s amit Nielsen is érez és gondol.

„Ön, például, világosan látja, hogy Barutanszki a csalás, hogy Barutanszki az orcátlanság, hogy Barutanszki a gyilkosság!” — így hangzik az Olaf Knutson támadó lázas szava — „S látja: én is aláírom minden szavát, amit ön abban a nyílt levelében megírt! Mindent az utolsó szóig! És mégis! Barutanszki még mindig csakis politika! Közönséges, mindennapi, buta vagy kriminális (egyremegy) csak politika! Magának fogalma sincs róla, hogy mindaz, amit Barutanszki csinál, mennyivel tisztességesebb, férfiasabb, igaz, ha úgy tetszik, pozitívebb, mint az, amit Rajevszki csinál! Mert a politika foglalkozásszerűen ringyó, de a művészet megszűnik művészet lenni azon a napon, amikor szerelmem nélkül ágyastárrá lesz! . . . Maguknak politikusoknak egyiküknek sincs fogalmuk arról, hogy a művészi alkotásban első sorban a morál az, amiről szó van... Amit Larsen az ő viaszkjával kifejezett, vajjon az politika-e? Igen! Az politika a legmagasabb hatványon! Csakhogy ez „a politika” átszellemesített módon van kifejezve, megtalálta a maga adekvát kifejezését! Nem ismerem el a művész jogát, hogy bármily látszólagos művészi sikerre is politikai eszközökkel tegyen szert!”

Hogy Knutson hatalmas monológja egyben a megnémult Nielsen monológja is, erre a „Bankett Blitvában” költője egyetlen szóval se utal. De hogy így van, azt érezteti azzal, hogy Nielsen elhallgat. S Nielsen ép ezzel a

védekezés nélkül való passzív hallgatásával vallja be, hogy lemondott arról a passzivitásról, mellyel Dominiknál a vakációt kereste, melyet ép Dominiknál vélt vagy szeretett volna megtalálni. Knutson szájából azt hallja, amit ő akart megírni a Roman Rajevszkihez intézett és el nem készült, búcsúzó-kiáltványának szánt nyílt levelében.

Az író itt maga és az olvasója között bizonyos sajátságos intimitást terem, mely nincs híján egy bizonyos melancholikus iróniának. Az olvasó ugyanis bele van avatva abba, amiről Knutson nem tud: az olvasó tisztában van vele, hogy az a Nielsen, akivel Knutson a kétségbeesetten magányos ember valk szenvedélyével vitakozni vél, az csak a szintén a magánya elől szökni vágyó igazi Nielsen pillanatnyi maszkja, hogy minden szó, amit Knutson ki mond, hogy a fikatív Nielsent jobb belátásra bírja, csak magának Nielsennek lelkéből lelkedzett gondolatát fejezi ki.

„Hogyha fontos Barutanszkival leszámolni és Maga úgy véli, hogy igen és én egyetértek önnel, hiszem hogy igaza van, nekem, aki mint művész, mint ember ragaszkodom az alkotás moráljának tisztaságához, nekem hát, ez csak logikus, aránytalanul fontosabb, hogy leszámoljak Rajevszkivel! Önnek Rajevszki nyilvánvalóan nem látszik fontosnak! Amde mit felelnék nekem, ha én azt mondanám, hogy lássa kérem, nekem meg nem fontos ez a maga Barutanszkija!... Mit felelnék nekem erre? Azt, hogy morálishan és intellektuálishan tunya bagázi vagyok! És igaza volna! Mert lám, mi a dolog nyitja? Az, hogy Barutanszki és Rajevszki egy és ugyanazt a szellemet, egyaránt ugyanazt a fogalmat képviselik: ezt a zürzavaros, ezt a mai beauregardai Blitvát! Ők ketten szimbolizálják Blitvát!”

Így fejt ki Olaf Knutson a maga álláspontját s a fájdalom önzésével észre se veszi, hogy amikor azt hiszi, hogy Nielsen ellen hadakozik, a Nielsen álláspontját, a Nielsen gondolatait és konkluzióit is megformulázza. És ahogy Barutanszki és Rajevszki valóban együttesen szimbolizálják a blitvai sötétséget és mint egyik a hóhéraival és porkalábjaival, másik szobrai és emlékművei sorával, az esztétikai misztifikációval nap nap után rekreálja és tartóssá teszi azt — úgy most Olaf Knutson és Niels Nielsen együtt többet jelentenek mint két tehetetlenül kétségbeesett embert, akik a Dominik barát-ságos és világos kocsmájában együtt kerestek menedéket a blitvai „alvilági sötétség” és a saját fojtogató esztétikai-morális undoruk elől. Ennek „a csontig ható, nedves blitvai alvilági sötétségnek” a diadalát és teljes diadalát jelentené, ha az ember annyira hozzáidomulna, hogy már nem is szenvedne tőle.

Vannak helyzetek, melyekben már maga a pusztá nyugalmas egykedvűség is áruulás az emberrel és az emberivel szemben. Ilyen helyzetekben az egyetlen adekvát emberi reakció ép a mély, a maróan nihilisztikus kétségbeesés. Amikor láthatatlanná válik az objektív valóságban, hogy az ember nemcsak vérengző, gyáva és meghunyászkodott állat, akkor a kétségbeesés az emberi szenzibilitásnak s az emberi követelések elpusztíthatatlanságának pozitív és biztató megnyilvánulása. A rabelaisi igazság — „*Pour ce que rire est le propre de l'homme*” — azt a megismerést is magában foglalja, hogy a kétségbeesés, élválaszthatatlanul hozzátartozik az ember emberi rangjához.

Olaf Knutson és Niels Nielsen olyan kétségbeesés martalékai, melybe, igaz, belepusztulhat az ember, de aki képtelen rá, hogy így kétségbeessék — helyesebben: aki képes rá, hogy Blitvában és Blitvákban élve ne ismerje ezt a kétségbeesést, az emberként máris elveszett, magát elvesztett ember. Olaf Knutson és Niels Nielsen kétségbeesése a hűségnek, a minden mítosszal szemben disszidens emberhez, az ember esztétikai és morális igényességéhez való önkéntelen és kényszerű hűségnek a megnyilvánulási formája.

„Ha Blitva morális kérdésként kínozza, hogy lehetséges akkor hanyagul restnek lennie a Rajevszki esetével szemben?”

Ezt a kérdést szegzi egyebek közt doktor Nielsen mellének Knutson, hogy aztán válaszra se várva, miközben a sok után újabb pohár rumot hajt fel Nielsen egészségére, önkéntelenül és szinte melleleg, mintha felesleges is volna kimondania, egy szót szalasszon ki a száján, mely egycsapásra nyilvánvalóvá teszi, hogy mi az, ami itt Dominiknál őket kettőjüket, két annyira különböző embert, mindegyiket a maga külön-külön fellelőzhető magányával annyira közel hozott, valósággal egymásévá tett. Ellentétben Dosztojevskivel, akinél adott pillanatban az emberek magányuktól és a külső objektív világtól, mely számukra olvadnak fel — Knutson és Nielsen között a közösen és egyforma intenzitással átélt külső objektív világ, annak a közösen átélt gyűlöletes valósága válik az embert az emberrel összekötő sorsszerű kapocssá. Nem extatikusan egyesítő erő ez, Knutson és Nielsen is megmarad egymás számára zárt külön életeknek, de van egy egymással megosztható, mindkettőjüket egyforma intenzitással kínzó egyformán negatív viszonyuk a nagyon is jelenvaló, nagyon is reális, számukra mindenek felett reális külső objektív világhoz

Knutson különösebb hangsúly nélkül mint aki magától értetődő dolgot említ meg, a szavai heves áradatában ép csak odaveti a szót:

„Ime, most, mikor a végtisztességet adjuk meg a halott Lársennek...”

És ki van mondva, hogy voltaképp ez az, amit ő és Nielsen itt a Dominik kocsmájában celebrálnak. Többé egyetlen szó se hangzik el itt Dominiknál a halott festőről vagy a posthumus kiállításáról, de az az egyetlen, hanyagul odavetett szó a végtisztességről ünnepélyes háttérrel fed fel; nyilvánvalóvá teszi, hogy eddig is e között a két ember között, bármiről is beszéltek, mindig arról volt szó, amit az öngyilkos Larsen „maga viaszkaival” — egész életének és minden konkluziójának ezzel a művészi summázásával — testamentumként hagyott örökbe.

Ami Nielsent illeti, az már mintha végleg hallgató emberré vált volna. Mind mélyebbre süllyedve a maga feneketlen magányába nem tud áradó közlékenységet közlékenységgel viszonzni. Az író maga együtt hallgat Nielsennel: egyetlen szóval se szól arról, hogy mi történik Nielsenben, miközben Knutsonból ép a Larsen posthumus kiállítása megrázó — megrázó és felszabadító — élményének hatása alatt vulkánikusan tör ki a rajongás, a vád, a keserűség, a szorongás, a lázadás, egy egész megnyomorított élet felfakadó títka. Hogy Knutson mért ép ez a partner, mért ép Niels Nielsen inspirálja beszédre s olyan szavakra, melyeken érződik, hogy velük megismerések most először robbannak a tudat világosságába — Knutson, aki most telhetetlenül mindent ki akar mondani, még ezt is mondja;

„Ime most mikor a végtisztességet adjuk meg a halott Lársennek, emelem poharam és respektussal üdvözlöm önt az ön nyílt levele miatt és kijelentem önnek; tisztelet, becsület! Le a kalappal!... csodálattal adózom önnek és ön az egyetlen embernek itt ebben a szemétkben és emelem poharam az ön egészségére és legmélyebb és őszinte bámulatom nyilvánítom önnek az ön lovagi gesztusáért!”

Hogy a halott Lársennek adják meg a végtisztességet, hogy láthatatlan harmadikként itt van velük a még halottaiban is megcsúfolt tragikus árny és hogy Knutson lelkes bámulattal tekint fel Nielsenre, ezt természetesen magában még nem lett volna elég magyarázat ahhoz, hogy gyóni akarjon ép ennek „az egyetlen embernek itt a szemétkben”, hogy ostromolja ép ezt az embert a maga mind mélyebből feltörő vallomásaival. Rendkívüli dialógus ez. Csak az egyik, Knutson beszél és a másik csak hallgat és hallgatja. S nyilván a mód, ahogy hallgatja, mindig újabb és újabb ösztökélés annak, aki beszél. Csak

egy beszél és mégis, mintha nemcsak hozzá, hanem az ő nevében is beszélne, a hallgatását is ő szólaltatná meg, helyette.

„Rajevszki valóban győzedelmeskedett, mint blitvai szintézis, egyenesen mint a blitvai nemzeti mítosz szintézise” — állapítja meg Knutson és nem is tudja, hogy mennyire a hallgató Nielsen helyett is beszél, hogy az a Nielsen, akit ő a lovagi gesztusáért bámul, még nála is inkább csatát veszített, legyőzött és — azonkívül még el is árulták. Kivel tudhatna még valaha szót, vagy ép bizalmas szót váltani az a Nielsen, aki előtt a hóhér Georgis diadalmasan lobogtathatja meg a könnyes, a lágy, a meghitt barátnőnek, Karin Michelsonnak félreismerhetetlen kezeirását mint annak bizonyítékát, hogy doktor Niels tökfilkó, kontár, együgyű és hogy az öldöklő Blitva a mindent és mindenkit diadalmasan lealjasító lebírhatalatlan és legfőbb, voltaképp egyetlen realitás.

Knutsont a saját szavai el nem akadó áradatja oly messzire ragadja, hogy következtetéséig jut el, melyeket magát marcangolva most már ki is tud, ki is *kell* mondania. A megállapítás után, hogy Rajevszki valóban győzedelmeskedett és pedig mint a blitvai nemzeti mítosz szintézise, Knutson folytatja monológját arról, hogy igazában milyen üres, milyen hazug, mennyire nem más mint csupa csalás és szemfényvesztés Rajevszki és felidézve részleteket, emlékeket, melyek mind ezt bizonyítják, hangot ad a dühösen tehetetlen óhajának;

„Pörre kellene vetkőztetnie ezt a himpellért, elemeire kellene bontani, hogy megmutatkozzék a teljes csupasz gondolatszegénységben...”

A szavak itt nemcsak szavak. Helyesebben a kimondott szó itt valóban az, aminek lennie kell, tudniillik kreatív cselekedet, felfedezése annak, amit, míg nem kapta meg az igazi nevét, homály borított, megfogható körvonalak nélkül gomolygott magának Knutsonnak is a tudatában. S így történik, hogy itt — valóban drámailan — a monológ, mely önmagában is akció ép úgy mint minden más tett, hatalmába keríti és újabb és újabb konklúziók elé állítja azt, aki „csak” szavakra bukkan a maga érzelmei és gondolatai kifejezésére, „csak” szavakra, melyek azonban azért nemcsak szavak, mert a dolgok igazi nevét jelentik.

Szó szót követ. Ép ez a spontán, szinte játékos folyamat egyre inkább sorsszerűen ellenállhatatlan, könyörtelen jelleget kap. Mennél inkább hallgat Nielsen, annál inkább. Szó szót követ s ahogy a szót követi, a vergődő Knutson a saját szavai sűrűjében botladozva, néha irányt veszítve, lihegvé és tapogatózva — egyre világosabban kerül szembe a maga megismerései és a maga elhibázott élete végső konzekvenciájával.

„Nem értek semmit, nem értem ezt a szemfényvesztést, becsületszavamra semmit se értek! Tudom! Nyugodt lélekkel mondhatná valaki: mit jajgatsz meddön már évek óta? Mért nem szedted össze magad, mért nem köptél a tenyeredbe és vágtaal neki a magad útjának és akkor ma te is magad ura volnál mint ahogy ő az? Te is lehetnél volna proféta, te is készíthetnél volna szökökutakat, építhetnél volna templomokat, önthetnél volna saját számládra bronz lovasszobrokat ahelyett hogy itt évek óta csak ugassz arról, hogy mint babráll ki veled az az ember, akinek az igavonója, a rabszolgája vagy évek óta! Be-lőled a gyengeség szől és igaza annak van, aki az erősebb! És mégis: te hazudsz neki és csak afféle liberias lakája vagy, kutya vagy, aki a farkát csóválja a gazdája előtt és az ő tenyeréből eszel és az igazságot soha se fogod a szemébe vágni, mert jellemtelen vagy! Igen! Csakugyan így van! Jellemtelen vagyok!”

Szenvedélyes staccatoban szó így követ szót, hogy aztán mintegy meglepetten, hirtelen mély lélegzetvétellel s mint az ember, aki azért kérdezi mert tudja már a feleletet, de sokáig halasztotta, hogy ki kelljen mondania:

„És tudja-e, hogy mit kellene tenni vele az embernek, akinek volna jelmege? Meg kellene ölni, mint egy kutyát!”

Nyilván többé-kevésbé világosan nem egyszer fordult meg a fejében ez a gondolat. Azzal azonban, hogy hangos szóba foglalta, kimondotta, valami lényeges változás történt. Amíg a gondolat más gondolatok között kialakulatlanul gomolyog, el lehet fojtani. Megformálni a gondolatot, kimondani, az már elkezdett cselekedetet. A kimondott szó elől többé már nem lehet elbújni, nem lehet többé megfosztani a benne kifejezésre jutott logika világosságától. Aki kimondta, az vele egy vizavít kapott, mely mint tőle különvált, önálló valóság tovább bujtogat, tovább kérdez és követel. Nem attól válik egy emberi élet hamleitein tragikussá s nem onnan ered a drámai tragikum, melyben mindig szerepel egy hamleti komponens, hogy hőse és hősei akarnak valamit, a tragikum az, hogy az adott konkrét embernek a konkrétan adott világban és helyzetben nem lehet nem akarni, akarnia kell valamit, amit szeretne nem akarni; az a tragikum, hogy akarnia kell függetlenül attól, hogy mennyire egyezik meg egyéni hajlamaival, óhajaival és egész egyéni szenzibilitásával az, amit paradox módon ép morális szenzibilitása miatt kell akarnia és tennie.

Ez az, ami a blitvai bankett dominiki részletének kezdettől fogva egy egyre fokozódó drámai szimbólika izzását adja. Ami itt Dominikál reálisan két ember között reális térben játszódik le, azt a hallgató doktor Niels Nielsen egy másik realitásban mint a saját benső személyes drámájának az emanációját — és konkluzióját éli át. Kivetítve az objektív térbe, hallgató hangból, látható gesztuskoba foglalva látja, hallja, megtestesülve túl vele szemben a saját drámai konkluziója, a konkluzió, hogy nincs menekvés. Vonzóbb és erősebb a frázis a gondolatnál, vonzóbb és erősebb a giccs a szépségnél, messzehangzóbb és erősebb a nagy szó az igaz szónál, csak Rajevszki győzhet, Rajevszki győz és Larsen és Knutson és Nielsen poruljárnak, a legyőzöttek, győz a mítosz mint az embernek diadalmas negációja, győz mint a Barutanszkiak, Georgisek és Rajovszkik apoteózisa.

Nem a költő, hanem a valóság az, mely szakadatlanul produkálja a szimbólumokat és a szimbólikus helyzeteket. A valóság megfektetésre váró jelbeszéd. A költő nem tesz többet (nem is kevesebbet) mint felfedezi és a szó erejével felfedi, szem elé tárja, megszólaltatja azt, ami nélküle tompa és néma tény maradna. A hasonlat, a metafora a kifejezési eszközök bőséges sokasága nem kívülről a valóságra aggatott önkényes dekoráció, hanem való összefüggések kreatív feltárása. A művész mindig felfedező. A néma faktumokban felfedezi és felfedi, hogy beszédes szimbólumokat s a szimbólumokban felfedi a valóság világos beszédét. S a művész megszűnne művésznek lenni, csalóvá, vásári búvészé válna és válik, ha csak egyetlen szóval is többet vagy mást mond mint amennyit és amit lát és hall és valóban hisz.

Ezért van abban valami háttorzongatóan logikus, hogy itt Dominiknál ú g y adják meg „a végtiszteességet” Larsennek, hogy egész idő alatt csak Roman Rajevszkiről folyik a szó, róla kell beszélnünk. Larsenről, ép azért, mert művész volt, annál többet senki se mondhat, mint amennyit ő maga a művével véglegesen kimondott önmagáról s ezáltal a világról is, melyben élnie és hálnia rendeltetett. De annál több a megmondhanivaló Rajevszkiről, aki kiváló rutinnal utánozza az ihletett művészt és épp azért, mert csak szimulálja azt, ami Larson sorozszerű autenticitással és vérezen igazában volt, szerföltt dúsan gyümölcsöző boldog egyetértésben — és tartós Szövetségben él a blitvai világgal, mely Larsen számára nem volt s nem is lehetett más mint golgotai állomások sorozata.

„Larsen végtisztességén” azért kell Knutsonnak Rajevszkiről beszélnie, mert az ő szemében azért, hogy Blitva az embernek és minden embernek Golgotája, a politika, ahogy azt Barutanszki műveli és a politikai művészet, melyet Rajevszki képvisel, együtt és egyként felelősek. S nem azért, mert immár a blitvai mítosz ihletett vetését, az ezeréves blitvai ideálok szobrászatát a legközelebbi napokban protokolláris pompával fogják Blitva köztársasági elnökévé megtenni. Ha Rajevszki azzal, hogy Barutanszkitől elfogadta ezt az újabb, legnagyobb kitüntetését, nem is vallotta volna meg a bűnét és minden blitvai bűnben való bűnrészesességét — Knutsonnak nem volt szüksége Rajevszki eme politikai megdicsőítésére, Knutson enélkül is tudta: Rajevszki a maga művészetét tehetségesen utánzó műalkotásaival, a művészet igazságát megbecstelelítő művészetével személy szerint felelőssé vált a frázis, a véres frázis véres eluralkodásáért, patétikus propagátora és bűnrészesé lett a blitvai véres szennynek, az embertelen és kannibáli blitvai mítosznak.

Rendkívül jelentőségteljesen világítja meg a blitvai bankettben kifejezésre jutó egész alap gondolatot az, hogy a művész, aki elpackázta ugyan életét, de legalább is potenciálisan, egész szellemi alkotásánál fogva mégis művész, Knutson, a „raté”, spontánul lázadva az esztétikai értékek meghamisítása és meggyalázása, az esztétikai értékek elárulása ellen, egy esztétikai szenzibilitásból kiindulva, pusztán azáltal, hogy a művésztől a művészi igazsághoz való hűséget követeli, szükségszerűen egy etikai magatartást képvisel és szükségszerűen jut el az emberrel való szolidaritás fájdalmas átéléséhez, egy boldogtalansághoz, mely már nem az ő személyes sorsa, hanem az esztelen, a megalázó, az elállatiasító emberi szenvedés miatt való fogcsikorgatás és két-ségbeesés.

Barutanszki, a diktátor, az ő egyik beaugardi monológjában a gyakorlati politikus mélységes megvetésével több ízben is megemlíti Olaf Knutson nevét.

„Olaf Knutson, Rajevszkinek ez a nyavalyás kengyelfutója, ez a szánalmas ügyefogyott lény, ez a hülye, csupa idegember, aki mást se tud mint hogy egy asztalkendőn három őszibararkot vagy két szardiniát és egy üres söröstuveget fessen meg, ez az ember, aki egy félemlernek is csak árnyéka...”

„... afféle neuraszténiás, l'art pour l'art-ista hajlamú mázoló, mint amilyen Olaf Knutson...”

„Köröskörül csupa öldöklés, minden lángokban, tűzvész, káosz és minden oldalról pusztulás, betyárvilág, lopás és a kriminalitás rendkívül gyászos növekedése... Olaf Knutson pedig, aki mindezek közepette egyebet se tud, mint hogy megfessen holmi tálat három szardellával vagy három körtével, ez a selymes úr, ez az érzékeny lírikus...”

Maguknak a dolgoknak természetéből következik, hogy Barutanszki a művészen legjobb esetben vagy komoly azaz politikai célokra jól használható, de persze megvetett lakjárt lát mint például Rajevszkiben — („képmutató majom, akinek három és fél millió lejt fizettem a magam lovasszobráért”) — vagy pedig egyszerűen a szellemi nyápicok és félkegyelműek egy különleges fajtáját, lényeket, akik teljességgel haszontalanok, teljességgel komolytalan és ártalmatlan játékkal töltik az időt, a komoly emberek komoly idejét.

A „Bankett Blitvában” költője ez esetben sem kommentál. Ehelyett hagyja, hogy amikor rákerül a sor, akkor ugyanezzel az Olaf Knutsonnal kapcsolatban kerüljön, hogy a l'art pour l'art lehet nonkonformizmusnak, adott helyzetben lehet heroikus magatartásnak, minden esetre egy az emberrel való makacs szolidaritásnak a megnyilvánulása, hogy festmény, melyen nincs más mint három szardella vagy három körte holmi tálon, eredhet szenvedésekből, szenvedélyekből és vágyakból, egy egész blitvai valósággal szemben táplált útalatból, egy olyan dacosan eltökélt tudatos vagy öntudatlan ellenszegülésből

vagy nosztalgiaából, mely nemcsak nem egyeztethető össze a blitvai „raison d'état”-val, de alkalmasint végső következetesség esetén még veszedelmessé válhat.

Veszedelmessé? Hogyan? A szépség kultusza lehet más is, mint gyermekded felnöttek balga kedvtelése, ártalmatlan különcök rögeszméje? Lehetősége-e, hogy a szenvedély vágya a szépség után a rút, a hamis és rossz iránti szenvedélyes aktív gyűlöletbe csapjon át, hogy a szépség kultusza ép a rossz embebaljós gyűlöletének legyen a megnyilatkozása? De hisz akkor a szépség szenvedélye emésztő erő lenne, de erő — és a blitvai állam mítikus ideáljaihoz való viszonylatában destruktív erő!

„Nem tudom, emlékszik-e Rajevszkinek arra a körútjára New-Yorktól San Franciskoig és a dél-amerikai köztársaságokban...? Angersgadenben szálltunk hajóra, ez volt a „Blitvánia” első tengerentúli útja, ez, hogy úgy mondjam, kétszeresen dicsőséges hajózás volt: az első blitvai óceánjáró hajón s Blitva legelső Géniuszával a fedélzetén, kívül az angolszászoknak és a tengerentúli spanyoloknak Barutanszki küldi üdvözlését azzal, az ő blitvai quattrocentoról szóló, ma már történelmi frázissal együtt! Brémában s még inkább Southamptonban egész tömeg hazájába visszatérő amerikai utas szállt fel a hajónkra; ezeknek a milliárdosoknak, mit tudom én miért, különös gyöngéje, hogy ott akarnak lenni egy-egy hajón annak az első szűzi tengeri útján! A betörőknek ez a perverz csöcseléke! Milliárdosok, akik valahogy deflorálnak egy hajót! Mint biftekre a legyek, az úri csavargóknak ez a tömege úgy lepte el a mi „Blitvániánkat” és nyüzsgött természetesen Roman Rajovszki körül; Blitva híres Géniusza elsőrangú szenzáció volt ennek a bandának. Én persze mint ennek „a mi szintétikus nemzeti profétánknak”, ennek a várbeli géniusznak Sancho Panzája, cikket írtam Rajovszkiról a hajó hírlapjának: kicsoda ő, hogyan utazik diadalmas körútra s hogy az ő képei, az ő kompozíciói a blitvai epopéát jelentik... és hogy ő az ő legendás hőseinek alakjaival a mi százas blitvai áldozatainkat örökítette meg, a mi hazafias erőfeszítéseinket, a mi ezeréves ideáljainkat, hogy úgyszólván valóra váltotta nemzedékek blitvai álmát... hogy ő a mi galambducunk lelke és márványköbe vésett saslelkű álom ésatöbbi, ésatöbbi, mint ahogy már írni szokás a róla szóló katalógusokban, monográfiákban, egyszóval: a történelemkönyvekben.”

Talán nem tévedek, ha fontosnak tartom a blitvai bankett koncepciójának helyes megértése szempontjából, hogy az író Rajevszkivel nem a művészetnek valami szentéletű aszkétáját, hanem ép ezt a művészt állítja szembe, Knutson, aki mint tipikus „raté”, sok mindenre, még arra is kapható, hogy fennhangon és nyilvánosan hallelujázzék — a mítosz szellemében annak, aki meggyőződése szerint nem más mint pojáca, aki a lelkiismeretek eme vásárán egy jólfizető, hazug, véres és mérges politikai mítosz boszorkánykonyhája előtt szmokingban és patétikusan veri a dobot. Ellentétben Nielsennel, Knutson, a „raté”, ezen a blitvai színpadon egyáltalán nem készül a lázadó szerepére, egyáltalán nem akar lázadó lenni. Ami saját személyét illeti, ő maga állapítja meg, hogy „nincs jelleme” s nyilván úgy véli, hogy ha ő maga erkölcsileg degradálódott, csak azt kapta, amit megérdemelt vagy legalább is hogy jobban nem szolgált rá. Rajta annyira el van minden packázva, bemocskolva, megtiporva, hogy neki a maga személyét illetően nem maradt és nincs mit akarnia.

Mért szenved akkor mégis, mért nem tud még se úgy egyé válni a szerepével, mint ahogy tud Georgis a hóhér szerepével vagy Rajevszki a mítikus pátosz ünnepelt sztárjának a szerepével belül is azonosulni?

(Folytatása következik)

DIÁRIUM

Debreczeni József széljegyzetei

SZÍNHÁZ EGY ANTOLOGIA KÖRÜL

Az új belgrádi kisszínház: az „Atelier 212” elnevezésű kísérleti színpad évvégén érdekes kezdeményezéssel lepte meg a fővárosi közönség legigényesebb rétegét. Különleges irodalmi estet rendezett s vonzóerő gyanánt „törvényszéki tárgyalás” drámai keretébe helyezte egy új, szerb költői antológia kritikai, helyesebben kritikus megvitatását. A vádlottak padján az antológia összeállítója, Zoran Misics ismert belgrádi író ült, az ügyész tisztében Eli Finci műbíró „lépett fel”, míg a védelmet Borisav Mihajlovics, a fiatal esztéta látta el. A színházi illúzió teljességét szolgálta Dusan Maticš író, mint az irodalmi törvényszék elnöke. A bizonyítékokat: versrészleteket és szemelvényeket hivatásos színészek recitálták

Maga a gondolat nem új. A kritika sincs eredendően a megnyilatkozás epikai alakzataihoz láncolva. Igénybe veheti a drámai formát. Különbözik is sokat és sokszor próbálták az avangardista színpad történetében a drámai kifejezés eszközeivel tenni valósággá a hangulatot. A politika és kultúra napi eseményeinek színpadi kommentálása pedig egyenesen ősrégi dramaturgiai fogás. Újszerűségét hajszoló rendezők korán rájöttek, hogy események és azok középpontjában álló személyek szerepeltetése akár valóságosan, akár színpadi maszkkal alkalmazásával, megsokszorozza a hatást. Rados Novakovic filmrendező, a belgrádi kísérleti színpad művészeti vezetőjének érdeme, hogy megnemesítette a hagyományt. Nem valami tünékeny kultúrpszichológiát persziflál, hanem magát a komoly, sőt legkomolyabb irodalmat próbálja kelendőbbé tenni színházi külsőségek címkéjével. Az irodalom végső párlatát: az élményt így, a színház lombikjában elegyíteni a drámai élvezet két összetevőjével: a látvánnyal és akcióval tiszteletreméltó dramaturgiai elgondolás és bátor kezdeményezés.

Más kérdés, sikerült-e, sőt, sikerülhetett-e? A kiválasztott drámai csomóval: egy antológia objektív irodalmi és esztétikai értékének kiderítésével — aligha. Éli Finci, a vád képviselőjében azt vitatta, hogy az új versgyűjtemény, szakszerűtlenül, szeretetlenül, személyi és irányzati elfogultságok korlátai között készült, száz irodalmi esztendő legjellegzetesebb lírikusait kifeleli s így igazságtalan a tárgyalt korszakok költői és költészeti jellege iránt. Szűkíti, meghamisítja az egyetemes szerb poezis szinképét. Az antológia szerzője és a védő, ezzel szemben, a minőség elsőségét vitatták a mennyiséggel szemben. Kifejtették, hogy az antológia összeállítójának nem körképi bemutatás, hanem eleddig méltatlanul elfeledett, vagy alábecsült egyéniségek felfedezése a feladata. Hivatkoztak rá, hogy minden antológia szükségképpen hiányos, mert mindig kevés a bemutatásra szánt tér s az összeállító csupán annyit tehet, hogy a kevés teret, mely a véglegesült, úgyszólván klasszicizálódott remekművek bemutatása után fennmarad, a maga ízlése szerint válogatott olyan művekkel töltse be, melyek bizonyos értelemben — felfedezés számba mehetnek. Tehát inkább egy kisebbkaliberű, de önálló utakon járó egyéniség, mint tíz, pompázó rímzenét zengető epigon.

Mint látható, a kérdés eredendően eldönthetetlen. A színpadi tárgyalás se döntötte el. Mindkét részről tetszetős érvek sziporkáztak, a hallgatónak mégis az volt az érzése, hogy a drámai bonyodalom — bonyodalom maradt. Miért? Valószínűen, mert éppen egy antológia az a mű, melyet abszolút mértékkel mérni nem lehet. A szerintem ez: Több, minél több antológiát kell megjelentetni, hogy szükségmegoldás, mely a tárgyaláson sajnos, még nem is érintődött, minden ízlés, vérmérséklet és esztétikai világnézet megkapja a maga kedvenc virágát. Ugyanúgy, ahogy nincs mindenkit kielégítő irodalomtörténeti mű, ahogyan például, a magyar irodalomban Beőthy Zsolttól Szerb Antalig minden irányzat elmondta ítéletét mondjuk: Petőfiről, vagy Adyról, az antológia fogalma is decentralizálendő. Tessék sok antológiát szerkeszteni, az se baj, ha a maga területén valamennyi elfogult lesz. A sokból majd kialakul a közös kép is, mely sokszínű lesz ugyan, de mi teszi az irodalmat, ha nem a színek sokasága?

Az „Atelier 212” irodalmi estje közönség szempontból sikerült. Az érdeklődés szinte példátlan arányokban nyilvánult. Jegyhez jutni a kis színházban nehéz volt. Az érdeklődők százai rekedtek kívül, noha bent a teremben is, a rendszeresített 212 ülőhelyen kívül, minden talpalattnyi teret elfoglaltak a nézők.

POSTAI PANASZPOSTA

Nagyvárosi ember ritkán kerül jóismeretségbe a levélhordóval. Őt magát alig is látja, mindössze a levélszekrény tartalma emlékezteti rá. A postás idővel valami személytelen lényvé mosódik képzeletében. Az meg éppen ritkán jut eszébe, hogy az üdvözleteken, csókoikon, esetleg számlákon, vagy fizetési meghagyásokon kívül, mennyi bonyolult kezelést és fáradságos műveletet rejt a bélyeges boríték, melynek papírtorkát oly türelmetlen kegyetlenséggel szokás feltépní. Ugyan ki gondol rá, milyen hosszú és lázas utazás végállomását jelenti a kapu alatti szekrényke?

Magam, véletlenül ama kevesek közé tartozom, akik barátjuknak, sőt segítőtársuknak tekintik a kézbesítőt s így is viszonylanak személyéhez, munkájához egyaránt. Becsületos levélhordó barátom idestova két hétig emberfeletti munkát végzett. Degeszre duzzadt táskával, verejtékes homlokkal nyögte az újévi csúcsforgalmat. Nálam szokott leülni egy-két percre, hogy kifújja magát egy kicsit s szabaduljon a pukkadózó táska terhétől. Ki veheti zokon, hogy a lőtás-futás röpké légzőszüneteiben panaszra nyílt a szája? A szolgálat normális körülmények között is egyike a legnehezebbeknek. Nem látványos tevékenység, de, a maga enyhangúan tappogó mindennapiságában, annál fárasztóbb. Mostanában valóságos hegyek tornyosultak az elosztóhelységekbén, kézbesítésre váró újévi szokványüdvözletekkel. Az alkalmazottak nem látszottak ki a papír közül. Eztendők óta nem jegyezték fel hasonló hullámát az írásbeli szívélyeskedésnek. Szó sincs róla, így képződik jelentékeny különjövedelem nagyszerű közszolgálati intézményünkben: a postán, de a társadalmi termelés országos rubrikájában mégiscsak meddő tétel az egész művelet sor. Fogy a finom karton, mostanában pláne a művészi illusztrációkkal ékes műlap, mely gondos munkát igényel, rohan a küldönc, kattog a bélyegátütő, telik a mozgóposta kocsija, görnyed az elosztó és lejárja lábát a kézbesítő.

Ertelmes fiatal ember a postásom; az egész üres körforgást szépen át tudja tekinteni. Azt mondta, sokat gondolkozott mostanában, amíg túl a munkaidőn, alkonyatig dagasztotta a sarat üdvözletek ezreivel. Arról gondolkozott, mire és kinek jó voltaképpen ez a kartonroham, mellyel barátok és ismerősök döntik kölcsönös költésébe egymást és végső túlterheltségbe a postát.

Hiszen maga a gesztus iskolapéldája az üres alakiságnak. Annak a bizonyos formalizmusnak, melyet más területen annyit üldözünk és tőlünk telhetőleg irtunk.

Érdemben nem is igen tudtam válaszolni neki. Annyi bizonyos, hogy ez az üdvözletesdi-játék csaknem olyan tisztos multra tekint

vissza, mint maga a posta. Ugyancsak kétségtelen, hogy a játékban — mert játék az egész, — sok az atavisztikus, csökevényes vonás. Gratulálunk, mert nekünk is gratulálnak, gratulálunk, mert már lúdtollal működő öregapánk kötelességének tartotta a B. U. É. K. négy, semmitmondó betűjét odafreccsenteni a papír sarkába.

Mindez természetesen nem okol és nem igazol semmit. Társadalmunk nemcsak az egyenlőség és igazság, hanem, párhuzamban, az őszinteség irányában is fejlődik. Ha egyszer egyéni kapcsolatainkat is áthatja majd a feltétlen őszinteség, eltűnik a levélhegy. Egy kézszoritás, karton és postabélyeg nélkül, néhány közvetlen szó egy bizalmas levélben, — ez lesz a jókívánságok elfogadott formája. Jóval kevesebben köszöntik majd egymást, mint mostanában, de hol iratott meg, hogy mindazok, akik egész évben nem emlékeznek egymásra, éppen egy kalendáriumi esemény alkalmával fedezzék fel szívüket? Akkor is csak a borítékozás néhány pillanatára.

Becsületes postás barátomnak ekkor talán kevesebb lesz a dolga újév táján, de a barátságoknak mindenesetre több lesz a — becsülete.

KISFIÚ A VONATLÉPCSŐN

Valami végtelen nyomorúság szorongó érzése rohant át rajtam, amikor a közelmúlt napjaiban, a budapesti rádió hírszolgálatát hallottam. „Rendőrségi hírek” volt szürke gyűjtőcíme az eseményhalmaznak, mely, hasonlóan a felszaggatott utcák szeméthegeyeihez, a sebesült lélek romjaiból rakódott le. E napok rendőrségi hírcsokra is olthatatlanul fájdalmas és gyógyíthatatlanul szomorú, mint a kor, melyből sarjadt. Olyan dolgokról számolt be a rendőri krónika, aminek meg se eshettek volna a földrengéses háttér nélkül. Aminők tegnap egyszerűen elképzelhetetlenek tűntek. Egy torzult arc, félmeztelen, mezítlábas élet beismerő vallomásai sorakoztak a jegyzőkönyvekben. Szadista kegyetlenkedésekkel véghezvitt gyilkosságok, fosztogatások, amilyenekről sohasem hallottunk, tömeges eltűnések, hogy az embernek olyan érzése támadt: Wells, nekibőszült „Láthatatlan embere” szabadult a könyvből a vériszapos kövezetre! . . . Kézigránáttal szaladgáló kiskorúak, kapualjak mélyén bitangoló géppisztolyok, ismeretlen halottak, akiknek még a temető csendje se jut ki . . .

Így, a rádió krónikáján keresztül, lebbent szobámba egy mai magyarországi kisfiú, egy nyolc éves kisfiú tépett, fázó lelke is, mint

legdöbbenetesebb dokumentum, valamennyi dokumentumok között. Azt sugározta egy nap a rádió, hogy ezt a kínlódo kis életet, ezt a pöttömnyi gyereket, akinek nevét is kibetűzte a bemondó, a pályaudvaron szedték le a vonat lépcsőjéről. A nyolc éves kisfiú, — nevezük Pistának, — el akart utazni. Kihez? Hová? Miért? Mindezt, nem tudta. Arra sem futotta értelméből, hogy szülei közelebbi címével szolgáljon. Mindössze a maga nevét ismerte.

A rendőrség arra hívta fel a szülőket, jöjjenek, vegyék át Pistát. Ha élnek.

Szinte hallottam, mint nyög és sóhajt e gyereknév ólomsúlya alatt a rádió örvényeit cipelő levegőhullám is! Egy nyolc éves apró emberke, kezében talán falatnyi, maszatos kenyérrel, elpiszkolódott szőke, selyemhajú kisfiú, apátlan, anyátlan és illuziótlan, bandukol romos utcákon keresztül az üvegtelen pályaudvari csarnok felé, hogy felkapaszkodjék az első vonatra. Szája, melyben még a tejfogak gyöngéd elefántcsontja csillog, kívülről már öregesen szenvedő. Szemében forróságot érez, hőiesen birkózik a sírásvággal. A fegyverropogás kábulata, az elsodrott anya arca kíséri. Mint aki árvíz elől menekül, az életösztön viteti vele vézna testét valahová. Akárhová, ahol megpihenhet felzaklatott lényre, ahol számba veheti és megsíráthatja, amit elvesztett . . .

A földönfutó Pista, az ő nyiladozó kis élete, talán elhiszik majd nekem, legmérgesebb szirma volt a rendkívüli rendőrségi hírcsokornak. Ebben a Pistában foglaltatik minden, ami már nem fért bele a rengeteg kiömlött vér nyomán ömlő rengeteg szóba. Vékonyka gyerekhangján ő küldte emberlelkünknek a legtárgyilagosabb tudósítást arról, ami a szívekben tört össze, e tragikus őszutón.

Esztendő végén, mennyi gyerek álmodott a világ minden táján, fürge játékvasútról, mely a szobapadló csepp körén keringve, csillogó mesejáték felé viszi . . . Pistát üldözte csak rideg, kormos, felnőttvasútra egy kegyetlen december, mely levetette Mikulás nyájas álarcát és cukorka helyett géppisztolyt rejtegetett a puttonyban.

Fojtogató, égő érzés maradt bennem Pista története nyomán. Dadogásra ingerlő, tagolhatatlan valami. S szinte szégyellem: nem is az rendít meg legszilajabban, hogy ez a szegény Pista elsodródott szüleitől, hogy éhezett és kínlódozott. Nem.

A legkegyetlenebb, hogy gyermekálmait lötték ki a feje alól. Hogy soha, soha nem fog játékvonatról álmodni többé.

EGY FURCSA BEST-SELLER

A nemzetközi könyvkereskedelemben használatos angol szó párral „best-seller”-nek hívják a legjobban kelendő könyvkiadványt. Átvitt értelemben azt a művet, melynek közönségsikere van. A kelendőség értelmében „best-seller” a Biblia, éppen úgy, mint Marx „Tőké”-je, a telefonkönyv ugyanúgy, mint Shakespeare szonettjei. Sőt, mint az enyhén gúnyoros sajtójelentésekből kitűnik, „best-seller”-ré válhat egy — egyszerű árjegyzék is.

A könyv emberei: kiadók, nyomdászok, kereskedők és írók körében feltűnést, — hogy ne mondjuk: megütközést, — keltett a hivatalos amerikai tájékoztató szolgálat: a U. S. Information Agency jelentése. Eszerint az Egyesült Államok, sőt az amerikai kontinens legolvasottabb könyve az utóbbi két évben egy könyvkatalógus volt. Még pedig a Sears Roebuck & Co nevű áruház, másfélezer oldalas, árjegyzéke. Ez a könyv, — noha nem egészen ingyen vesztegették, — még Európába is több százezer példányban került át, a hazai példányszám pedig csak hét számjeggyel fejezhető ki, azaz — milliós.

E „könyvsiker” több szempontból érdekes. Először: itt a lélektan. A nyomtatott betű misszionáriusai: írók, költők, esztéták, szakírók hüledezve kérdezhetik most: érdemes-e az ólom és papír igájába fogni a szép és rövid életet? Érdemes-e írni, gyötrődni, vállalni a gondolat és kifejezés kettős küldetését? Érdemes-e, ha a legtündöklőbb költői világ, a legékesebb gondolat, a legerőteljesebb kifejezés se érdekli annyira a hajdan nyájasnak titulált olvasót, mint a mindennapi próza breváriuma, a nyomorult test prózai szükségleteinek rideg kátéja: egy árjegyzék?

Az olvasó és olvasás lelki bonctana érdekes következtetésekre lyukadhat a furcsa „best-seller” nyomán. Szóval: az ember, még olvasóvá nemesedett halmazállapotában is, kíváncsibb rá, mennyiért vásárolhat új nadrágtartót a régi helyett, mint arra, hogy az egyetemesség micsoda új törvényeit kodifikálta a szakíró, a költői kép, mely izgalmas fakturájával lepte meg a költőt?

De a két esztendő e „legkelendőbb könyve” elgondolkoztatóan érdekes a kiadó miatt is. A „Sears Roebuck” Amerika legnagyobb áruházkonzernje. Ahogy mondani szokták, varrótútól koporsóig, inggombtól teherautóig, minden képzelhető holmi megkapható a cég típusboltjaiban. Az áruháznak érdekes jelmondata is van, mely tüntetően díszelleg minden Sears áruda főfalán. Afféle „Kraftausdruck”; velős mondás, mely a cég néhai alapítójától származik. „Amíg eladhatok, nem érdekel kik vannak kormányon”.

Mint látható az elmés jelszó nem nélkülöz bizonyos politikai zamatot. Híven az alapító elvszerű és magas erkölcsiséget tükröző megnyilatkozásához, a cég, Amerikának a világháborúba való bekapcsolódásáig propagálta, sőt anyagilag segítette a Hitler rezsimet, méginkább pedig az amerikai fasiszta fészkelődéseket. A csúfos bukás után viszont Mac Carthyban és eszméiben látta a jövő ígérését a cég, tevékeny erkölcsi és anyagi támogatással tüntetve ki a maccarthyzmus kreaturáit.

A politikával tehát nincs szerencséje a konzernnek. Minden kegyence eltűnik a süllyesztőben. Az üzlet azonban vígan megy s végre is, — ez a fontos. Csupán a jelmondatról derül ki lassacskán a kudarcok nyomán, hogy mégsem egészen őszinte.

Searséknak úgy látszik, mégsem mindegy, milyen ideológia kormányoz. A híres mottó határozottan jobbra kacsint, arra a jobbra, mely az emberiség balszerencséje volt. S — végső következtetésben — nem véletlen, hogy Hitlerék és Mac Carthyék mentorai mindig a nagytőke cápái voltak. Erre előbb-utóbb rájön majd talán az amerikai kisémbert is, akinek jelentéktelen centjei tették naggyá Sears urakat s „best-sellerré” másfélézer oldalas, hivalkodó katalógusukat. Ekkor — remélhetően — arra is ráeszmél, hogy a szomszéd boltban épp úgy megvásárolhatja konzervjét, vagy munkaruháját s a szomszéd bolt legalább nem csinál politikát ellene.

Emlékezzünk csak vissza: „best-seller” volt valaha Hitler „Mein Kampf”-ja is.

Bori Imre

Álom a nyárról

A természet igen sokszor volt már kerete írói mondanivalónknak. Az érzések, hangulatok indítóokai lehetnek az áramló gondolatoknak, még az olyanoknak is, amelyek jellegüknél fogva aligha illenének bele a geográfiailag meghatározható táj fogalmába. Az író néha a tájba menekül, a gondolkodó, a kimondottan racionalista is, mint Camus, aki idegenkedik különben a természet természetes környezetétől s mintegy mindig emberekben gondolkodik, és minden mást csak jelez, hacsak különösebb témakényszer nem parancsolja, mondanivalója egy részét kénytelen a forma egy lazább, vallomásszerűbb formájában kifejezni, amely mióta a polgárság a történelem színpadára lépett, egyszer volt természetes köntöse a menekülő gondolatnak.

Camus menekül. Ez a Voltairekhez méltó racionalista, akiben talán a legmagasabbra szökkent a francia irodalom kedves gondolkodási és kifejezési módja, a rációtól a legellentétebb vidékre vágyik érzéseit száműzni. Nem ő az első. Már Rousseau is, a polgárság hajnalán, éppen a természetes életet sirja vissza és filozófiát csíhol az elveszett aranykorból. Camus is azt sirja vissza, és a nyári álom, amelyben kötetlen meditációk sorában áramlik a mediterrán ég nyilazó fényei alatt a gondolat az örökre elveszett aranykorról. Camus talán legnagyobb olyan európai íróink egyike, akiben kora gondolatai legjobban megnyilatkoztak, akiben törekvések és hajlamok, vágyak és illúziók olyan jellemző ötvözetet alkotnak, hogy reprezentáns íróvá avatják. És ha már ő is az arankort sirja vissza, a görög álom tűnő Itthakáját, és hajlandó a derűs földközi tengeri ég varázsából mítoszt teremteni, akkor ez nem tűnő írói divat, hanem mély polgári vágy, az ember legmélyebb lényéből fakadó érzés, ami nélkül vigasztalást aligha találna osztályok és emberi sorsok nagy revolúciójában.

Az írói modornak is meg van a maga társadalmi feltételezettsége. Így a táj is, több mint egyszerű emberi élményanyag. Az író kezében a táj igen sokszor lényeges mondanivalót fejezhet ki, világnézeti problémákat vethet fel. A polgári írónak pedig egyenesen a még szabad terület, ahol biztonságban érezheti magát, ahol nem kísértik osztálya árnyai, ahol otthon érezheti magát, ahol fesztelenebbül vallhat önmagáról. Sőt ez az egyetlen hely ma, ahonnan a menekülő polgár még önmaga ellen is fordulhat és legszentebb ideáljait céloz-gathatja. Az üres kéz, amely olyan találó hasonlat Camus e kötetében, sokkal jobban kifejezi írója lényeglátását, mint gondolnánk. Az illúziók rég a semmibe tűntek a művész markában nem ragadhat meg a valóság. A természet perspektívájából azonban már lehetséges a lényeg és az igazság, sőt az elveszett szépség meglátása és rögzítése is. Camus panasza csak a receptet kínálja fel, amikor azt mondja, hogy hátat fordítottunk a természetnek, szégyeljük a szépséget. Vissza a görögökhöz! — ez a jelszava, pedig az egész kötetből kicseng a tudat, hogy „régén elzengetek már Sapho napjai”, hogy az elveszett Éden,

megha a szépség fái lombozzák is, a meglévő társadalomban — konkrétan a franciában — soha meg nem található. „Nyomorult tragédiáink irodák akaratát lehellik, véres verejtékünk a zsiros tintáé.”

És így döbben rá Camus, a gondolkodó, míg egy valóságos nyár kulisszái között az igazi után vágyódik, ami szépség, emberi teljesség, érett igazság, és tündöklő emberi szerencse, hogy a ma filozófusa, gondolkodója mennyire távol áll az igazi valóságtól, amely számára felmérhetetlen és megfoghatatlan. A vakond gondolkodik — íme a sokáig keresett és végre fellelt meghatározása a mai gondolkodó polgár állapotának. A görögök korában nem így volt, sóhajtott fel. És kalandokba bocsátkozik, hogy megkeresse a derút és szépséget. Mondanunk sem kell, csak azért indul el, hogy bebizonyíthassa: nem lehet megtalálni.

Mert valahol megvan a igazság! „Az embernek van mégiscsak igaza, hamár nem oka semminek”. Ez az a végső konklúzió, amit a gondolkodó Camus levonhat e tanumánykötet bár tündöklő, de annál inkább borongós atmoszférájú lapjain. Nem Camus filozófiájának csődjéről van szó, mint inkább a polgári társadaloméről. Régen elmúltak már azok a napok, amikor a polgár jogot formálhatott magának, hogy az emberiség nevében beszéljen. Camus már csak az emberről szól. A megszorítások, amelyek ebből következnek, sokkal súlyosabbak, mintahogy első pillanatra is látszanak. A magános ember, a társadalmilag izolált egyén keserve szólalt meg ezeken a lapokon, és elkendőzhetetlenül tör fel az elveszett aranykor utáni fájdalom és keserves vágyakozás.

A polgár Camus sokkal becsületesebb, minthogy eltitkolhatná vágyait és meghamisítaná álmait az illúziók kedvéért, még akkor sem, ha ez a nyílt magamegmutatás éppen e vágyak végsőfokú tagadását is jelenti. Hiába írja elkecsereedve: „Nem hiszek annyira az észben, hogy higgyek a fejlődésben, vagy más filozófiában.” És mégis örök pórt folytat éppen az Esz nevében az emberi fejlődés nagyszerű törvénye megvédésért, hogy idők jöjjenek, amikor az ember nem lesz kiszolgáltatva az erőszaknak. „Foltozzuk meg ami elszakadt, tegyük az igazságot lehetővé egy olyan világban, amely szemmel láthatóan annyira igazságtalan, adjuk vissza a század szerencsétlenségével mérgezett népeknek szerencséjükbe vetett hitüket. Természetesen ez emberfeletti feladat. De emberfelettieknek hívják éppen azokat a feladatokat, amelyek megvalósításához hosszú időre van szüksége az emberiségnek. Ez az egész.”

Ez pedig végső fokon az ember megcsonkítottságának bevallását jelenti. Azt jelenti, hogy az emberi élet ma nem teljes, hogy hiányzik belőle a szépség és a szabadság, amely annyira kilátástalanná teszi a mai polgár életét. Mert miért volt szükség e nyári álom végigálmódására? Hogy rádöbbenhessen az író éppen az alapideálok nemlétezésére. Hogy rádöbbenhessen az ember deformáltságára, ami annyira bántó tud lenni e déli ég verőfényében. És ez a déli verőfény is kerete és keresett alkalmá a könyvbe foglalt vallomásoknak. Így vált Camus tudatában kettő ember és polgár valamikori egysége. És ezért száll harcba az író ismét. Azt a rádöbbenést is hirdeti, hogy a míthosok szimtolizálhatnak valamit életünkben, de nem fejezhetik ki tökéletesen. Sypsihos csak alkalmi megoldás, és még Prometheus sem mondhatja el korunk mondanivalóinak teljességét, bár még övé a teljesség látszata. A tudat, hogy csonka és torz az ember élete, immár Camus birtoka is. Csak az emberi becsületesség teljességével kell e felismeréssel sáfárkodni. A gondolkodó és alkotó Camus eddigi munkássága a bizonyossága annak, hogy bízhatunk benne és a tettek sem hiányoznak majd a felismerés mögül.

Így vált Camus nempretenziózus tanulmánykötete érdekes kordokumentummá, és így olvashatja mindenki, akit izgat és érdekel korunk minden szellemi jelensége, és külön az, amit a polgárság hangja, egy zsácutcába jutott

világé a maga teljes érzelmi és ideológiai káoszával és vágyaival, amelyek ma már, és bizonyosság ez, csak vágyak és káosz marad. Camus Nyara is ezt példázza. Kevesebb irodalmat és több aggodást találtunk mint vártuk kézbevéve a kötetet. Ez azonban semmit sem von le a kötet értékéből.

Bálint István:

DOS PASSOS: USA TRIOLOGIA

(Otokar Kersovani, 1956)

A világirodalom egyik legérdeke-
sebb és egyben legmerészebb vál-
lalkozása ez a regény. Nem keveseb-
bet akar, mint átfogó képet adni a
világtörténelem legösszetettebb tár-
sadalmaról, a modern kapitalizmus-
ról, s a világ legsokrétűbb országáról,
az USA-ról. Valami modern emberi
színjátéknak készült, de abban a
korszakban amikor a társadalmat
már nem lehet olyan könnyen egész-
be fogni, mert a társadalmi ható-
erők rejtettebbek, összetettebbek,
mert az emberek nem olyan közvet-
lenül csinálják történelmüket és ép-
pen ezért történeteikből nehezebb
összehozni egy egész nagy ország ké-
pét. Dos Passos mégis vállalkozik e
nehéz feladatra. Ehhez azonban for-
radalmi újításokat kell bevennie a
regénybe. Az irodalom csakis embe-
rek ábrázolásával adhat képet a vi-
lágról. Dos Passos egyes megoldást
talált: életforgácsokat ad, párhuzam-
osan egymás mellé vonultat fel
egy egész sor embert, egymástól
független, vagy csak lazán össze-
függő életükkel. Ezekből a mozaik-
okból magának az olvasónak kell
összerakni az egészet. Így aztán még
az egyéni életek véletlenjei sem
rontják az összhangot, hanem szer-
vesen bekapcsolódnak az egészbe,
úgyhogy érezzük: a kapitalista tár-
sadalom nem valami absztrakt fogal-
lom. A kép egészének kialakulását
megkönnyíti, hogy beleszövi az

USA-ra legjellemzőbb emberek éle-
tét, Fordtól Edisonig, — s még hozzá
nem is találomra rángatja elő a
nagy neveket, hanem mindég azt
veszi elő, amelyiknél legteljesebben
megnyilvánul az a mozzanat, amely-
re rá akar világítani, az a pillanat,
amellyel foglalkozik. És van még
egy újítása: az egyéni életek légtö-
rének megragadására kivonatokat
közöl az újsághírekből. Mindebből
aztán kibontakozik előttünk az USA,
a modern kapitalizmus legnagyobb-
rúbb, legművészebb képe.

A triológia első része a háború
előtti évekkel foglalkozik. Ez a lendü-
letben lévő Amerika, a korlátlan
lehetőségek, a cipőtisztítóból millió-
mossá nőtt emberek hazája. A lendü-
let kísérője az elégedetlenség.
Mindenki többet akar. A férfiak dol-
goznak és egyetemre járnak, a nők
saját lábukra állnak és aki csak te-
heti, nagyméretű kapitalista tevé-
kenység árába veti magát. Az em-
berek kiélhetik tevékenységi vágyu-
kat. Csak az első rész végén, bukkán
fel előttünk egy ember, akinek éle-
te már jelzi, hogy ez a lendület nem
is olyan problémamentes, nagyon is
meg vannak a korlátai. A második
rész már a háborúba viszi az olva-
sót. Itt jelentkeznek először a he-
mingwayi típusú amerikaiak. Az ele-
jén a már elmondott dolgokat is új-
ból elmeséli, de most már problé-
mákkal terhelt emberek életén ke-

resztül. Mert ezek az emberek aze-
lőtt is meg voltak. Most azonban ők
kerülnek előtérbe, mert a többieket
is problémák nyomasztják, hisz most
már kiszakadnak megszokott környe-
zetükből, az energiákat levezető te-
vékenységből. Idegen környezetet,
más életformát ismernek meg és
lassan lekopik róluk az amerikai
életforma magabiztosságának külső
máza. És még valami: ez a háború
nem az ő háborújuk, semmi sem
fűzi őket hozzá. Ők csak idegenek és
csak a pusztítást, a szenvedést lát-
ják. Persze hogy defetisták, elége-
detlenek. S mindez most már gyak-
ran elviszi őket a problémák leve-
zetésének legegyszerűbb módjához
— az iváshoz.

A harmadik részben már teljesen
elvesztik lábuk alól a talajt. A há-
borúban, ugyanis sok minden át-
mentek, és ami legfontosabb, meg-
tanulták, hogy a pénzahajzás nem
minden, éltek már anélkül is és
most már nem találják vissza a ré-
gi életformába, a régi eszményekhez.
A megváltozott körülmények egyik
következménye a munkásmozgalom
fellendülése, a másik hogy az em-
berek nem találják a helyüket. Két
csoportra szakadunk. Az egyik cso-
portba tartozik Charles és Evelin, a
másikba Dick és M. French. Charles
azt hiszi, hogy a háború után is ki-
elégíti az embert a nagyvonalú ka-
pitalista tevékenység, egy nagy re-
pülőgépgyár főmérnöke lesz. De
gyorsan rájön, hogy eltört benne egy
csavar, nem tudja már beleélni ma-
gát a munkába, letargikus állapotba
süllyed és végül elüti a vonat. Eve-

lin a hétköznapi életnél köt ki és
hogy elviselhetőbb legyen, különbö-
ző pótszereket talál. De ez viszi el
tragédiájához. Szerelmes lesz és ami-
kor elhagyja az, akit szeret, rádöb-
ben, hogy egész élete nem ért sem-
mit, minden csak öncsalás volt és
öngyilkos lesz. Dick Charles ellenté-
te, Mr. French pedig Eveliné. Dicket
a munka éppoly kevésbé elégíti ki,
mint Charlest. Ő is sokszor keres
feledést az ivásban, de dolgozni kell
és a könyöklés kis sikerei némileg
vigaszt hoznak. M. French pedig
ugyanolyan csalódáson megy át mint
Evelin, de nem lesz öngyilkos mert
hisz dolgozni kell.

Az amerikai társadalom ilyen
őszinte feltárása teszi Dos Passos re-
gényét az első világháború utáni
évek legátfogóbb regényévé: néhány
ember életén át rendkívül mély, mű-
vészi és hiteles képet ad az ameri-
kai kapitalista társadalomról, a len-
dület korszakától a megmerevedés
korszakáig, amikor az emberek már
csak gépiesen végzik feladatukat,
belefáradva élnek az egyik napot a
másik után, mert élni és dolgozni
kell, a másik oldalon pedig kiala-
kulnak — az eltompult, nemgondol-
kodó, gépiesen élő emberek vissza-
hatására — a gondolkodó emberek, a
modern irodalmi problémákkal ter-
hes alakjai. Az emberi átalakulásnak
ezt a folyamatát ennyire teljesen,
művészi, a művészi ábrázolás min-
den akadályát ennyire leküzdve még
senki sem ábrázolta az amerikai iro-
dalomban. Ez teszi egyedülállóvá
Dos Passos művét.

ÜTITÁRSÁK

MOST olyan színpadi játék került a szubotcai Népszínház színlapjára, amelynek tematikáját már a fölvo-násközben vitatni kezdte a közön-ség. Ki áradozó, ki hűvös hangon, mások a tárgyilagosság szenvedély-mentes szemszögéből nézve, mond-ták el véleményüket, mintha min-denkit szólásra készített volna a szerző. Zsongott az előcsarnok, akár a méhkas — a cselekmény, amely a színpadon zajlott, paralellákra ta-lált a nézőben, természetesen vala-mennyire rokonszenvesebb színben, hisz az ember önmagával szemben sokkal engedékenyebb, mint a szer-ző a saját alakjaival szemben.

Jóllehet, Jean de Hartog ebben a vígjátéknak nevezett színpadi mű-ben nem egy esetben vállalta a né-ző szerepét, mint aki egy kicsit — úgy véli — kívül áll a dolgok zajlá-sán s ha már kívül áll a társadalmi törvényszerűségein, akkor szemet is húnynhat...

Miről is mesél nekünk ez a szín-mű, hogy ennyire belefeledkeztünk?

Elmondja egy házaspár életét az esküvőtől a halálig: a szerelem és a halál történetét az emberi életnek egy olyan zavartalan polgári medré-ben, ahová nem hallatszanak el a hétköznapi hullámverései. Eleinte könnyedén perdül a játék a nászjé-szaka kómikus izgalmaival, a gye-rekvárás fájdalmaival és örömeivel, azután lassan sötétül a kép, mint ahogy öregszik a stilizált vadgeszte-nyefa az ablak előtt, és a vígjáték-ból szomorújáték lesz. Ha Jean de Hartog mindvégig meg tudta volna tartani ennek a lengén könnyed da-rabnak a műfaji egységét, olyan vígj-átékot adott volna vele, amilyennel ma csak elvétve találkozunk a mo-dern színpadon. Ámde nem így tör-tént. Az ötödik kép után egészen be-horúl a színpad előbb még derűs ég-

böltja, a fiatalság fényét a herva-dásban nem az ezüst és az arany-sárga színek váltják föl, minf pél-dául Móricz „Aranyos öregeinél”, ha-nem a ködös misztifikációnak a tompa színei, s a játék az álomszerűség irreális régióba merül. Bántó, hogy az egyébként szellemes és gördülé-keny színpadi játék közvetlen hang-ját a fináléban ilyen közvetett hang váltja föl és valósággal lehűti az előbb oly leleményesen megte-remtett hangulatot. A hervadás és az örgéses tragikum a tragikus sorsérzésű emberek életében tragi-kum, de Hartog nem ezeket válasz-totta hőseiül, — miért akkor ez a befejezés?

Nem tudta tovább vinni a darab eredeti, közvetlen hangját s így akart megbékéltető befejezést adni.

A rendezés munkájában Virágh Mihály is szemben találta magát ez-zel a műfaji kettősséggel, s ahelyett hogy a két utolsó képet összevonta volna s adott volna egy realisabb befejezést, mindenben szöszertit kö-vette a szövegkönyvet — jóllehet képösszevonást még Shakespeare-nél is alkalmazunk — és a zárójelenet-ben is hűséges tolmácsolója maradt Hartognak.

Az első képek sikereinek nagyré-szét mégis a rendező javára kell ír-nunk, mert olyan ökonomikusan dol-gozott, hogy két szereplővel mindvégig be tudta tölteni a színpa-dot. Viszont nyilvánvaló, hogy erre a föladatra a társulat legjobb erőt választotta ki, akik részben meg-könnyítették a munkáját s akikkel nem egy jelenetben valóban a szín-művészet magas iskoláját csillogtatta meg a mi színpadunkon.

Két szereplő hét arc a — tizen-négy arc mindössze két színész ala-kításában, ha úgy tetszik színészi bravúr is. Egy darabban ilyen ská-lát végigjátszani!... Játék közben olykor meglepődött az ember: hány ember esztétikai befogadóképessége

bírja el ezt, hogy számára a mimika minden rezdülése élményt jelentsen.

(Sokan, vagy kevesen? ... De ez már nem a kritika dolga, ható- és hatáskörét valahogy túlhaladja és szélesebb területek felé tekint.)

Szabó Cseh Mária a feleség szerepében eljátszotta nekünk a szerelmes és megérett asszonyiség és anyaság legintimebb megnyilvánulásait. Nem kereste a színpadi hatásokat; egyszerű eszközei hitelesek voltak, emberek voltak, mint eddig is, amikor nagyobb szerepekben láttuk és amikor nagyobb lélegzettel szívta magába azt az alakot, akit a színpadon életre kellett keltenie. Legnagyobb elismerés jár azért, hogy az arcváltozásoknál simán ment át egyik korból a másikba, nem felede az előbbinél a hangot és nem éreztük meg játéka jóformán sehol az erőltetés vagy erőltettség bántó vonásait.

Fejes Györgyről csaknem ugyanezt kell elmondanunk, amikor a férj jelenítéséről szólunk. Méltó partner volt, humorérzéke remekül érvényesült, különösen azokban a jelenetekben, ahol a groteszk gesztusok hangsúlya nem a karzatnak szólt. Úgy éreztük — a szerepből is — neki nehezebb volt mértéket tartania. A vígjátékelem kínálkozó alkalmai inkább az ő szövegében halmozód-

tak, bírkózott velük, néha vaskos karcsapásokkal is, öblös hanggal is, de végül mégis csak fölül maradt. A két utolsó kép hangváltásainál nem húzott elég erős határvonalat, különösen a hatodik képben nem, egy kicsit mintha életének előbbi korszakában feledkezett volna. Am ez csak kis pörsenés volt, akár egy kis becsúszó szöveghiba a konverzációban, amelyre fölszisszen a játék harmóníkus muzsikáját figyelő ember, hogy azután ismét teljes enjével a játék-keltette élmény élvezetébe merüljön.

Jó, hogy erről már ismét beszélhetünk, s nem csupán rideg szövegmondásról, amelynek vékony felülete alól mindig kiérzik a szövegbe szúrt zárjeles instrukció és a rendező keze, amely valahonnan fölülről, a szuffiták mögül rángatja alajait.

Ilyen hétképes, hosszú színpadi játékhöz valóban leleményes díszlettervező kellett, hogy a háttérben is érezzük az idő jelenvalóságát és a korszakok változásait. Mihájló Dejánovics mindössze pár vonallal érzékeltette ezt, de ezzel a pár vonallal többet tudott mondani, mintha a merev színpalak hétszerez koszorúját sorakoztatta volna föl.

EKVINÓCIUM

Ha a rendező vagy a dramaturg nem húzódozik a klasszikus művektől az archaikus nyelvtől és attól, hogy választott darabjának a cselekménye valahol a XVIII. vagy a XIX. században játszódik le, olyan művet hozhat a néző elé, amely nemcsak a szórakozás elmélyültebb perceit, hanem azt is magával hozza, ami a

színpad művészenek legnagyobb vágya — a művészi élmény.

Az elismerés hangján kell arról szólunk, hogy a szubotica horvát Népszínház Ivó Vojnovics 1895-ben írt drámáját, az Ekvinóciuum-ot tűzte műsorára. Ezzel nemcsak a jelentős horvát realista emléket idézték föl és nem afféle tiszteletadás

volt ez a bemutató egy harmincöt évvel ezelőtt elhunyt író emléke előtt, hanem a realista drámaírás egy igen értékes művének a megmutatása volt.

Igaz, Vojnovics drámája ma sokkal elevebben él bennünk, mint tíz vagy húsz évvel ezelőtt, mert a belőle készített szöveggönyv nyomán nemrég „Nevjera” címmel filmen vetítették a dubrovnikkörnyéki történetét. Így hát, ha az expozícióban érthetetlen is volt a meglehetősen gyorsan elmondott archaikus szövege — (a dalmát tájnyelvet nálunk nagyon kevesen ismerik, még kevesebben értik) — a fabulát élvezettel kíséreltük végig egy-két valóban kiváló színészi tolmácsolásban.

Mi ad időszerűséget ennek a különös drámának, amely címében a legveszedelmesebb tengeri viharok idejéről, a napéjgyenlőségről (ekvinóciум) beszél?

A tenger. A tenger embervadászai, emberkereskedői, akik azért mennek át az óceánon, hogy „nagy vállalkozások” Amerikájában könnyen meggazdagodjanak, és azért jönnek át a tengeren — mondjuk az óhazába — hogy potom pénzért embert vásároljanak és elvigyék őket a kaliforniai bányák mélyére. Egy ilyen alak az Ekvinóciум Nikója is, az amerikai milliomos, aki visszatér szülőföldjére a legembertelenebb földadattal. Embert, embereket vásárol a tengerentúlra, leányt vásárol magának, s az neki semmit se számít, hogy ezzel életüket összetörhet. Az sem számít — mondja ő —, hogy 27 év előtt egy grúzsi leányt teherbe ejtett és a leányanya huszonhét-évig várt rá, hogy majd csak egyszer visszahozza a tenger; de az emberkereskedelem néha veszteséggel is járhat. Niko Marinovicst, aki most saját fiát akarta láncba veretni, leányságától, becsületétől és boldogságától megfosztott volt szerelme úti agyon, hogy törvénytelen fiának szabad utat nyisson az életbe,

s utána az anya, hogy mentse fia becsületét — a tengerbe veti magát.

Veszna Kauzlarics rendező minden igyekezete arra irányult, hogy ezzel a feszült drámai légkörrel töltsse be a színpadot. Amint föl-vonásközben ő maga is mondta, megfelelő technikai eszközök nem álltak rendelkezésére, hogy a színpad híven tükrözze az ekvinóciум tragikumát, az elemek és a lelkek szörnyű küzdelmeit, — ezért az teljes egészében nem is sikerülhetett. Úgy tűnt, hogy melléktípusai — nem csak dekoratív jelentőségükben — jobban sikerültek, mint a főbb alakok típusrajza. Itt főleg Niko Marinovics amerikai milliomos alakjára gondolunk; erőteljesebbek voltak gesztusai, mint a dikciója. Anica alakját már annál líraiabban állítottta be s vele rendezői érzékének egyéni erényeit mutatta meg.

Ebben a darabban mutatkozott be a horvát dráma új tragikája. Mila Ercegovics-Domanics, mint anya valóban szélesskálájú színésznőnek bizonyult. Orgánuma és játékkészsége majd minden jelenetben harmónikusan egybeforrt. Így nem is lehetett kételkedni abban, hogy ezt a nagy, Crnobori-i szerepet töretlenül végig tudja játszani. Elmélyített tónusai helyenként lehettek volna nőiesebbek, lágyabbak is, de ez végső fokon nem csökkentette játéklának értékeit.

Milán Tosics már csak részben valószínűsítette meg a fentebb említett egység elgondolásait. Nagyszerű jeleneteiben a hév olykor elragadta és a mértéket a már előbb vett nagy lendülettől nem tudta szigorúban megtartani. (Halálának jelenete rendezőileg sem a legszerencsésebb megoldás.)

Joszipa Cvijovics könnyed, kissé légies alakja drámaian hatott. Anicája pasztell színekkel megrajzolt alak volt s líraiságában valóban meg tudta magának szerezni a közönség rokonszenvét.

Frane Tadićs azok közé a színészek közé tartozik, akik a nehezebb drámai föladat előtt sem torpannak meg. Szép színpadi jelenség volt, kemény dalmát legény s mindig meggyőzően az tudott maradni. Partnernőjével együtt többet is ígér ezen a színpadon.

Mato Domancsics tengerészkapitánya jellegzetesen megrajzolt alak volt, akinek arcélén és gesztusain meglehetősen élesek voltak a hangsúlyt adó és olykor kölcsönző vonások. A vak Vlahó a darab leg-

szebb mellékalakja. Szeptán Piszek egyszerűen szép eszközökkel kabinetalakítást csinált ebből a hálás szerepből. Misa Paraskijeviceknek ezuttal egy kis szerep jutott, Klara Pejics viszont kissé elsiette a nyelvezetében amúgy is nehéz expoziációt.

Aurélia Brankovics díszletei inkább dekoratíve hatottak; úgy véljük, kevesebb illusztráló elem felhasználásával többet mondhatott volna.

LÉVAY *Endre*

